

LA DONA PRATENCA I LA PRESÓ (1939-1950) LES PRESES POLÍTIQUES

■ JOAN MONTBLANC LASAGA

L'ENGRANATGE REPRESSIU DEL FRANQUISME AL PRAT

El matí del 25 de gener de 1939, les tropes franquistes entraven al Prat pel carrer de la Ribera, actual Dr. Soler i Torrents, mentre que els republicans feien volar els ponts sobre el Llobregat en la seva retirada.

Molts pratencs havien fugit per amagar-se en altres pobles o per començar el llarg camí de l'exili, cap a la frontera francesa, acompanyats de centenars de refugiats que en un degoteig constant havien arribat al Prat durant tota la guerra. Alguns d'ells combatiren posteriorment a la resistència francesa i en alguns casos moririen al front o als camps de concentració nazis.

El dia 26 de gener, una comissió gestora municipal substituïria el darrer consistori republicà. Aquesta gestora va ser nomenada per l'oficial tercer del cos juridicomilitar, Víctor Martínez Santa-Olalla, en nom del general cap del cos de l'exèrcit marroquí que havia entrat a la població. Al capdavant d'aquesta comissió gestora hi havia Emilio Álvarez Fité, alcalde; el pagès Jaime Sallés Serra i l'avicultor José Colominas Vergés, consellers; i Felipe Quevedo Ortí, secretari.¹

---

¹ AMEP (Arxiu Municipal del Prat de Llobregat). Acta de constitució de la comissió gestora. 25-1-1939

L'entrada de les tropes franquistes suposava el començament d'una repressió calculada i institucionalitzada que portaria centenars de pratencs i pratenques davant dels tribunals militars. El 3 de febrer de 1939, la comissió gestora ja disposava d'una llista amb totes les persones que havien ocupat càrrecs a l'Ajuntament durant la guerra, on s'especificava el partit polític o el sindicat que representaven.² La maquinària franquista, des del principi de la guerra, mitjançant el govern provisional de Burgos, s'havia dotat d'una legislació repressiva, que s'aplicava a la zona nacional i que s'anava instaurant en aquells territoris que conquerien. Aquesta legislació estava destinada, principalment, a consolidar el nou règim feixista i a sotmetre els vençuts, i no només els castigava a ells, sinó que infonia la por necessària per immobilitzar aquells que podien ser contraris al nou règim i que no s'havien significat fins al moment. Es tractava de tot un aparell repressiu, amb la legislació adient per administrar no només la victòria, sinó, sobretot, la derrota i la humiliació dels vençuts.

El 9 de febrer de 1939, es decreta la Llei de responsabilitats polítiques que castigava retroactivament l'activitat política de la població d'ençà l'octubre de 1934, agreujant amb penes econòmiques les sentències dels consells de guerra. El Ban Oficial de Guerra dels sublevats de juliol de 1936 va sotmetre tota la població sota el Codi de Justícia Militar. Tothom que s'hagués significat pel seu suport als partits del Front Popular (Front d'Esquerres, a Catalunya), als sindicats de treballadors o organitzacions afins, quedava fora de la llei. Això afectava la majoria de la població.³ Entre els partits polítics afectats a la nostra població, tenien militàncies significatives, principalment, ERC, Estat Català, PSUC i Acció Catalana Republicana. Entre els sindicats pratencs, la situació va ser encara pitjor, si tenim en compte que a les grans fàbriques de la població, com La Seda i La Paperera, la gran majoria dels treballadors estaven afiliats,

---

2 RAMOS Ruiz, Jordi. "Els vençuts del Prat: Entre la repressió franquista i l'intent d'oblir de la guerra civil. Comunicació presentada al 1er Col·loqui *Repressió franquista als Països Catalans*. Banyoles, 2005

3 AMEP. Resultats eleccions municipals i generals de 1936. A les eleccions estatals de febrer de 1936, van votar al Prat un 61% de l'electorat d'un cens total de 4.560 persones, les opcions del Front d'Esquerres van ser majoritàries amb 1.902 sufragis front l'opció del Front d'Ordre, encapçalada per la Lliga Catalana, que va obtenir 1.251 vots

principalment, a la CNT i la UGT, que feia anys que eren al Prat. Un cas semblant succeïa entre els treballadors del camp, sindicats, la majoria, a les seccions agrícoles de la CNT i la UGT o a sindicats adherits a la Unió de Rabassaires. La situació d'il·legalitat per a la majoria de la població encara va esdevenir més dramàtica si tenim en compte la sindicació obligatòria impulsada per la Generalitat a l'agost de 1936. Algunes entitats i associacions també quedaven incloses en aquesta llei pel fet de ser afins a les organitzacions afectades.

L'ordenament jurídic del franquisme, per la retroactivitat amb què s'aplicava, suposava una aberració jurídica, i era, a més, una prova evident de demagogia política pel fet que els autèntics rebels militars castiguessin pel delicte de "*rebelión militar*" o "*auxilio a la rebelión*" els defensors i membres d'un govern legítim, així com els membres d'entitats, partits, sindicats i organitzacions que eren legals en el moment dels fets de que els acusaven. Era la "*justicia al revés*", com la va definir Serrano Suñer. Tot un seguit de tribunals militars, ordinaris i especials van fonamentar l'engranatge jurídic de la política repressiva dels vencedors a la dècada dels quaranta. A més de les lleis esmentades, cal destacar-ne: la Llei de depuració de funcionaris públics de febrer de 1939, la Llei de repressió de la maçoneria i el comunisme del març de 1940; la Llei per la seguretat de l'Estat, del març de 1941; les Lleis sobre el delicte de rebel·lió militar de març de 1943; la Llei de bandidatge i terrorisme, de l'abril de 1947, i d'altres heretades de la República com la Llei de "*vagos y maleantes*" de 1933.

Aquest corpus legal anava acompanyat de les institucions necessàries per fer-lo efectiu. Els consells de guerra en procediments sumaríssims els duïen a terme els tribunals militars, que aplicaven el Codi de Justícia Militar de 1890. La llei de responsabilitats polítiques seria aplicada per un tribunal especial que s'instaurà al juliol de 1939 al Palau de Justícia de Barcelona. La llei de març de 1940 comportaria també la creació del Tribunal especial de repressió de la maçoneria i el comunisme, que va funcionar fins el 1964, quan fou substituït pel Tribunal d'Ordre Públic (TOP).

Tots aquests tribunals i jutjats especials estaven formats principalment per militars, en molts casos sense la preparació jurídica necessària. Les seves sentències eren emeses per l'Auditoria de Guerra, una mostra més d'un dels objectius indiscutibles dels ocupants: la militarització ab-

soluta de la societat La “*Jefatura de las Fuerzas y Servicios de Ocupación de Barcelona*”, creada el 26 de gener de 1936, quan s’ocupa la capital, fou ubicada al Palau Robert de Diagonal. Franco li va conferir la màxima autoritat a Catalunya fins l’agost de 1939 quan va restituir-se la figura del governador civil. Aquesta militarització fou efectiva també al Prat, no només en els terrenys militars de l’aeronàutica naval, amb presència militar des d’abans de la República, sinó també en la presència dels batallons de treballadors, formats per presos, que, al Prat, van actuar reconstruint els ponts i en altres obres. Els oficials i militars que comandaven aquests batallons i les tropes que van conquerir el poble van viure en cases que s’havien apropiat de les associacions, o directament en edificis confiscats a particulars que havien estat empresonats o s’havien exiliat, com escriu l’alcalde Alberto Feu en una carta al Tribunal de Responsabilitats Polítiques al juliol de 1940:

*“A la entrada en esta de las Gloriosas Fuerzas del Ejército nacional. destinose, entre otras, a alojamiento de las mismas, la casa núm. 9 de la Avenida de J. A. Clavé, de esta localidad, cuyo dueño había desaparecido abandonando su domicilio. Dedicado a tales menesteres continuó el expresado inmueble hasta 16 de noviembre de 1939 –Año de la Victoria–, en que al cambiar de residencia el batallón de Trabajadores nº 178, el alférez del mismo D. Floro Irizar Salazar, que lo ocupaba como vivienda y oficinas, hizo entrega de las llaves en la alcaldía mediante acta inventario levantada al efecto. La absoluta carencia de inmuebles urbanos en condiciones obligó a destinar aquel a despacho y vivienda del Sr. Comandante Militar D. Luís Balluerca Garrido, el cual ocupó solamente el piso principal hasta el día 1º de Abril último, en que habiendo quedado desocupado por traslado de la oficialidad del batallón de trabajadores nº 150 a Sigüenza la casa nº 34 de la calle Mauricio Vilomara, trasladose a ella la comandancia, permaneciendo desde entonces deshabitado el referido piso, y ocupados los bajos con carácter provisional por obreros de la brigada encargada de la reconstrucción del puente de la vía férrea sobre el rio Llobregat, volado por los rojos”.*⁴

■ Dones falangistes desfilant pel carrer de Ferran Puig

L'altre pilar institucional de la repressió franquista en la seva vessant civil va ser el Govern Civil, institució abolida per la República i reinstaurada novament pel franquisme. El governador, nomenat directament per Franco, tenia la funció bàsica d'aplicar les disposicions del govern central, al qual representava en la seva totalitat i va assumir les funcions de la Prefectura d'Ocupació quan es va dissoldre l'1 d'agost de 1939. Del governador depenien totes les forces policials (excepte la Guardia Civil, que depenia del governador i de l'exèrcit), i totes les administracions, incloent-hi els ajuntaments i les diputacions, que el representaven en l'àmbit local i provincial (els seus representants eren nomenats pel governador). Aquest és el cas del Prat, el 13 d'agost de 1939 el governador va ordenar telegràficament la substitució de l'alcalde, Emilio Álvarez Fité, pel primer tinent d'alcalde, Jaime Sallés Serra. Durant tota la dècada, el procediment de designació va ser aquest. En aquell primer any, dos alcaldes més van ser nomenats pel governador: José Colominas Vergés i Alberto Feu Guilera. Les bases de l'estament polític del franquisme, a manca d'implantació de la Falange a la nostra població abans de la Guerra Civil, provenien d'antics membres del consistori durant la dictadura de Primo de Rivera i, sobretot, dels elements propers a la Lliga, que van exercir el poder a l'Ajuntament durant el Bienni Negre (1934-1936). Els càrrecs i les institucions del primer franquisme restituïen bàsicament les velles oligarquies locals, els membres de "la dreta de tota la vida", molts dels quals havien estat contínuament a l'Ajuntament, hi hagués el règim que hi hagués, amb diferents sigles. L'element polític, per tant, no va variar al llarg dels anys a la nostra població.

Alberto Feu Guilera, alcalde entre els anys 1939-1940, va estar tradicionalment relacionat amb el partit vell del cacic local Pere Casanovas "l'Esbirro", va exercir l'alcaldia per primer cop durant la dictadura de Primo de Rivera (1925-1929), en uns consistoris també nomenats pel governador. Va ser conseller durant la República, i alcalde durant el Bienni Negre, arran dels fets d'octubre de 1934. Aquest fets van comportar l'abolició de la Generalitat i l'empresonament dels seus membres i en l'àmbit local es traduïren en la formació de corporacions municipals designades, amb l'expulsió dels partits d'esquerres i l'empresonament d'alguns dels seus dirigents més destacats, com els pratencs Josep Gibert i Joan Bruxola, en-

tre d'altres. En aquest consistori imposat, també hi van ser alcaldes, que posteriorment ho foren del franquisme, Rafael Ferrer Monés, Jaime Sallés Serra (alcalde durant el final del Bienni), o futurs caps de la Falange, com el mateix Ferrer i Félix Roig Comas. Rafael Ferrer va encapçalar la llista de la Lliga Catalana a les eleccions municipals de 1936. En aquesta llista, també hi eren Felix Roig i Joan Vila i Dalmau, que també fou alcalde franquista (1946-1947).

Els aparells policials serien el braç executor de la repressió de postguerra, emanada dels tribunals militars i del Govern Civil. Al Prat, el centre neuràlgic de l'activitat policial fou la caserna de la Guàrdia Civil, que es trobava a l'autovia de Castelldefels, adossada a l'antiga masia de cal Mosso i davant de l'entrada de la fàbrica de La Seda. La caserna s'havia acabat de construir l'any 1933, gràcies al patrocini principal de La Seda i La Paperera, amb l'objectiu de controlar la conflictivitat laboral creixent i evitar que es repetissin els aldarulls de la vaga de juliol de 1931. El seu origen, la seva finalitat i la seva ubicació havien estat clarament amenaçants per a les classes treballadores. L'any 1936, la dotació era de 21 guàrdies civils, als quals calia afegir 30 familiars. L'any 1939, un cop depurat el cos pel fet d'haver-se mantingut fidel a la República a Catalunya havien baixat a 11 guàrdies civils i 21 familiars. Pel que fa a la resta de cossos policials existents a la població: els mossos d'esquadra ja havien estat substituïts per la Guàrdia Civil durant la República; el cos de carrabiners –ubicat des de 1830 a la platja del Prat per controlar el contraban– va passar, el 1939, a dependre de la Guardia Civil, amb el nom de Guardia Civil de Costes, amb els mateixos objectius de vigilància.⁵ Aquesta abolició del cos responia al càstig generalitzat que van patir els membres del cos de carrabiners pel fet d'haver-se mantingut favorables a la República i que també suposaria una profunda depuració de la pròpia Guàrdia Civil.

Un altre dels cossos armats existents fou el Sometent, que seria reinstaurat per Franco a l'octubre de 1945 com a cos auxiliar de la Guàrdia Civil. Aquest cos de voluntaris armats, de segles d'existència, va assumir el paper de força de vigilància des del principi de la formació del poble

---

⁵ FERRET PUJOL, Josep. *Els carrabiners de la platja del Prat*. Ajuntament del Prat de Llobregat, El Prat de Llobregat, 2004.

quan aquesta encara s'organitzava de forma espontània. A partir de les darreres dècades del s. XIX i durant tot el s. XX, el cos es va anar decantant cap a un creixent conservadorisme, i basava la seva actuació progressivament en la defensa dels interessos dels grans propietaris i les oligarquies locals. En la mentalitat de la gent, el Sometent es va convertir en sinònim d'ordre i defensa de les anomenades "forces vives". En aquest sentit, durant dècades, es van especialitzar en la vigilància dels camps, perquè el Prat va ser un poble eminentment agrícola fins ben entrat el s. XX i, sobretot, pel fet que molts dels seus components van ser els mateixos pagesos propietaris, però també van actuar com a reforç dels cossos policials en les diferents vagues i aldarulls que es produïen a les indústries de la població, com les del juliol de 1931 a La Seda. Aquesta tendència conservadora va fer que durant la República el cos fos abolit i desarmat, i fou restituit pel franquisme per continuar amb la tasca i la finalitat de defensar les propietats agràries. El cos va exercir un eficaç control en la vigilància i la repressió dels robatoris de les collites, efectuats per la població afamada de la postguerra, i en la repressió de l'estraperlo en general, tasca que portaven a terme juntament amb els guardes municipals, en una simbiosi molt més que simbòlica i que feia que es confonguessin els uns amb els altres. El seu rearmament en època franquista es va fer, en un principi, amb les armes aportades per la Guàrdia Civil, però també amb les armes procedents de les nombroses llicències, que sempre han existit a la nostra població, dels caçadors i pagesos.

El 1941 es van crear dos cossos nous de policia en l'àmbit estatal: el Cos General de Policia, dividit en la secció criminal i la politico-social amb seu a la terrible prefectura de Via Laietana, i la Policia Armada, més coneguts com els "grisos", que depenien de l'exèrcit. A les poblacions com la nostra, on aquests cossos no tenien una presència real, les seves funcions les adoptarien la Guàrdia Civil i un altre cos de nova implantació: el de les milícies falangistes. Aquestes, depenents del partit únic, es van destacar en les detencions, especialment les polítiques, i en la vesant d'informació i investigació dels perseguits. A Barcelona, durant les primeres setmanes d'ocupació, a manca d'un cos policial organitzat, les seves funcions inicialment van ser assolides per la secció d'investigació

de la Falange, ubicada al passeig de Gràcia. El juliol de 1940, quan les milícies van passar a dependre de l'exèrcit, serien desarmades i perdrien paulatinament poder en aquestes competències.

La Falange tenia carta blanca. L'enquadrament de tota la societat es va fer a través de les seves diverses entitats satèl·lit. Eren la representació política del *Movimiento* i el seu ideari impregnava les primeres actuacions del franquisme a la recerca d'una adhesió entusiasta a través de la participació obligatòria de la població en les seves activitats. El carnet de FET-JONS era un salconduit per poder viure amb tranquil·litat i la seva demanda augmentaria a mesura que avançava el règim. Els dirigents, a la nostra població, en moltes ocasions, eren a la vegada alcaldes i caps de la secció de Falange o passaven d'un lloc a l'altre. Aquest és el cas de Rafael Ferrer i Monés, alcalde, primerament, durant els anys 1941-1942 i, posteriorment, del 1947 al 1957; i també de Jaime Casanovas Casanovas, alcalde durant els anys 1940-1941 i 1942-1945, i cap dels excombatents franquistes de la població. També van ser dirigents de Falange José Monés Comas i Félix Roig Comas, l'any 1939, i Jesús Ercilla Ayestarán, inicialment delegat local de premsa i propaganda, i posteriorment delegat local del Frente Juventudes des de la seva constitució al Prat al gener de 1941.

Els locals que va ocupar FET-JONS al Prat, a manca de representació anterior al poble, foren els que havien confiscat a les entitats polítiques i sindicals prohibides i a alguns particulars. La delegació de la secció local de Falange era a la Rambla, núm. 9, (els comandaments militars que l'ocupaven van deixar buit el local a l'abril de 1940). Una altra seu era la Torre Muntadas, que va servir de seu inicial fins a l'adquisició del local de la Rambla, núm. 9, i s'utilitzaria provisionalment de dipòsit de detinguts. Un cop va haver marxat la delegació local de Falange, l'espai l'ocuparia exclusivament la delegació local del sindicat vertical (CNS). Al tres d'entitats afins, com Auxilio Social, es van instal·lar a la plaça de la Vila, a la que havia estat en diferents moments seu d'UGT i de Socors Roig Internacional. En el cas d'Acció Catòlica, van ocupar la casa del carrer Frederic Soler, núm. 2, on posteriorment s'instal·là la fàbrica Gemo. L'antic local dels rabassaires, a Maurici Vilomara, també s'utilitzaria per a la distribució del racionament, després d'haver estat saquejat els primers dies de l'entrada dels franquistes i ocupat posteriorment pel batalló de treballadors número

150. A la vegada, existia una associació d'excombatents que comptava amb una trentena de membres que havien lluitat al bàndol franquista durant la Guerra. El consistori sufragava, per ordre del Govern Civil, una part important del pressupost de totes aquestes entitats falangistes. Coneixem el cas del Frente de Juventudes, que d'una partida de 5.000 ptes. l'any 1941, van passar a 14.000 ptes. l'any 1944. Aquestes quantitats no eren minses si tenim en compte la penúria generalitzada d'aquella època.

Els falangistes, en aquests primers anys, complien les premisses que Serrano Suñer impulsaria amb la feixistització del *Movimiento* a imatge de les associacions feixistes italianes i alemanyes. Els caps de Falange solien lluir arma curta amb total impunitat; de fet, molts dirigents d'aquest cos la van continuar mantenint, per ajudar en tasques parapolicials, un cop instaurat el desarmament. Com a base del seu ideari hi havia la defensa de valors autoritaris d'obediència, jerarquia i disciplina paramilitars, aplicats a la societat envers les seves autoritats, i una profunda espanyolitat, que es mostrava visceral contra qualsevol expressió de catalanitat, a vegades de forma ben brutal i exemplaritzant, tot i que alguns elements més folklorics, com les sardanes i els pastorets, van ser adoptats com a simple mostra de "riquesa regional".

Els primers anys, a part de les falangistes, poques associacions van ser permeses. Ho van ser, principalment, entitats catòliques com l'Associació de Pares de Família, creada a principi de 1935 i desapareguda durant la Guerra. Aquesta associació, durant el franquisme, va ocupar un local a la plaça de la Vila, que havia estat seu, primerament, del Centre Autonomista, posteriorment, del Casal Català i, finalment, d'ERC.

LES DONES I LA REPRESSIÓ

La repressió és un concepte elàstic que es pot aplicar a diferents aspectes. Hem de partir de la base que el franquisme és un règim dictatorial que instal·la el càstig i la venjança com a bases de la seva legislació. Quan tothom és sospitos i ha de demostrar que no és culpable, quan es demanen contínues adhesions a l'ideari oficial i la vigilància s'exerceix

de forma permanent, la repressió es pot considerar un fet generalitzable i podríem dir que tota la societat estava d'alguna forma o altra reprimida. Fets inversemblants es van arribar a considerar delictes, cosa que demostrava una intencionalitat de control extrema, que arribava fins als aspectes més personals i quotidians. Al cap i a la fi, la repressió franquista no es pot considerar únicament per fets polítics, sinó també pels denominats delictes menors, que són un termòmetre perfecte per conèixer la mentalitat i els prejudicis d'una societat i d'una època.

Les xifres que aportarem en aquest capítol no aspiren a convertir-se en un total exacte i inamovible. Són purament orientatives, i es refereixen a les dones del Prat que van patir arrest o empresonament entre els anys 1939 i 1950, i que de moment s'han pogut localitzar. És aquesta categoria del delicte la que ens servirà per establir quines dones considerem que van patir una repressió legal i únicament xifrarem aquelles que van passar un procés judicial que els va comportar el compliment d'una sentència. No cal dir que les condicions de repressió són graduals i varien segons el delicte. Les sentències dictades pels jutjats marcaven un protocol de compliment de la sentència en un o altre establiment, segons la pena imposada. No és el mateix complir un arrest al dipòsit municipal que fer-ho a la presó, com tampoc és el mateix estar sentenciat un dia, uns mesos o uns anys. Aquestes qüestions òbvies les esmentem per remarcar que per mínima que aquesta sentència sigui l'hem comptabilitzada en les dades totals, i expliquem les conseqüències diferenciades entre un cas i un altre.

Amb la denominació d'empresonades volem referir-nos a totes aquelles dones que han patit privació de llibertat encara que no l'hagin complert en una presó. Tot i així, per aclarir els conceptes, dins d'aquesta definició global denominarem arrestades aquelles dones que van complir una sentència, normalment de pocs dies, al dipòsit municipal o al seu domicili i que venia induïda per judicis menors o de faltes per la via civil que es realitzaven al jutjat municipal, i parlarem d'empresonades quan les dones complien la condemna en una presó, normalment com a resultat de sentències més llargues, per causes majors, i que les podien instruir tant tribunals civils (com en el cas de les anteriors), com tribunals militars, especialment en el cas de les preses polítiques.

Quan parlem de les dones d'aquella època i de la seva situació, estem davant l'evidència que parlem d'una societat profundament masclista, fins i tot en els seus períodes més avançats. Els guanys que la República i la Revolució van aportar a les dones, i que moltes van assolir i exercir com s'explica en capítols posteriors, estaven dins d'una mentalitat marcada per unes pautes patriarcal, heretades durant segles, molt més evident als pobles. Uns drets tan avançats van ser poc efectius en estar inserits en unes estructures socials encara aturades i impermeables als canvis a curt termini.

Fins i tot entre els sectors més conscienciats i igualitaris, hi havia persones amb mentalitat masclista. A llocs tan revolucionaris com les milícies antifeixistes, on les dones van agafar les armes en igualtat de condicions, es van trobar, en molts casos actituds reaccionàries entre els seus propis companys, com s'encarregaren de denunciar en alguns mitjans del moment. Aquesta diferenciació va ser també molt evident quan les dones van haver de substituir a les fàbriques molts homes que eren al front i van ser menystingudes, amb salaris més baixos, cosa que demostrava aquell ambient que continuava considerant-les inferiors. Si aquestes actituds existien, tot i que en menor grau, en les capes teòricament més igualitàries i avançades, no havien de donar-se en la majoria de sectors socials? Les dones havien pogut avançar poc, però els pocs guanys aconseguits els van prendre d'una forma brutal i humiliant per una concepció feixista del seu paper a la societat.

Moltes vegades no s'ha tingut en compte el paper de les dones que tenien els seus marits, fills o altres familiars a l'exili, als camps de concentració, als batallons de treballadors o a les presons. Aquestes dones eren també víctimes directes de la repressió franquista, tot i no estar empresonades. No només pel patiment que això suposa, sinó també pels esforços que els comportava aquesta situació, afegits a les terribles conseqüències de les confiscacions de béns que les autoritats van portar a terme de forma sistemàtica sobre els familiars dels empresonats. Sense parlar de les vídues de guerra del Prat, fins ara no quantificades, o les vídues dels pratencs afusellats al Camp de la Bota i dels almenys set morts detectats a la presó de la Model en aquesta dècada. En un futur, s'hauria de continuar la línia d'investigació sobre els casos d'aquests

homes i de les dones afectades per aquests processos, que s'escapen del camp d'aquest article, basat només en dones empresonades.

La realitat del moment ens parla, a la dècada dels quaranta, d'almenys 147 homes empresonats i una cinquantena d'exiliats, detectats per diverses fonts.⁶ No coneixem encara, a dia d'avui, el nombre de presos pratencs que, per fonts orals, sabem que van patir els batallons de treballadors, els camps de concentració i altres destacaments penitenciaris. Les xifres reals, per tant, encara són més grans. Les dones eren les encarregades de dur a terme totes les tasques burocràtiques per alliberar els seus familiars. Elles havien d'aconseguir en molts casos els avals necessaris, amb la humiliació que això suposava, havent-se de presentar davant les autoritats hostils que els expedien tenint l'estigma de ser "dones de rojos". Elles feien les enormes cues davant de les presons per visitar els seus familiars i feien tot el possible per portar-los materials i aliments que a la presó els mancaven. Elles acudien al jutjat del Prat a declarar en nom dels seus marits, que no podien fer-ho en estar empresonats. Elles havien de tirar la família endavant i alimentar els fills, amb la repressió afegida de no tenir ple accés al treball pel nou rol que havien adquirit, que no anava més enllà de dedicar-les a "sus labores" i tancar-les a casa. Excepte les "privilegiades" treballadores de La Seda o les que podien fer feines al camp, amb salaris i jornals sempre menors, la majoria no tenia cap més sortida per tirar endavant que la beneficència humiliant d'Auxilio Social o el robatori, i aquesta va ser la causa principal d'empresonament de les dones pratencs.

L'empresonament de pratencs, segons la documentació existent, va ser major en percentatge entre els homes que entre les dones, i això, si demostra alguna cosa, és el paper dominant de l'home a la societat del moment i no la inactivitat o passivitat de les dones. La repressió franquista va anar dirigida principalment sobre els membres d'organitzacions polítiques i sindicals, i sobre combatents del bàndol republicà. En el

---

⁶ Xifres extretes de BENGOCHEA i RENOM. *Memòria i compromís*. Ajuntament del Prat i Columna Edicions, El Prat de Llobregat, 1999. Pàgines 141-146 i 153-155 a les que s'afegeixen d'altres testimonis al Fons de presons de l'Arxiu Nacional de Catalunya (ANC), el fons judicial de l'Arxiu Comarcal de Sant Feliu (ACSF), el fons del Tribunal de Responsabilitats Polítiques de l'Arxiu del Tribunal de Justícia de Barcelona (AJB) i informes a AMEP

primer cas, les dones tot just encetaven un camí d'inclusió, però encara no havien desembarcat massivament i estaven en ampla minoria en qualsevol organització política i sindical; per tant, és normal que també ho estiguessin en percentatges comparatius pel que fa a la repressió sobre els homes. Si mirem els consistoris republicans pratencs de l'època, només una dona, Josefa Navarro Arroyo, va ocupar un càrrec en tots els anys de la República i la Guerra. En el segon cas, l'exèrcit popular va ser un lloc on les dones també van tenir el camp vedat a partir de l'abolició de les milícies, i únicament es van poder dedicar a fer feines d'intendència o infermeria, molt menys perseguides pel franquisme. Sens dubte, aquelles que es van significar políticament també van ser castigades amb tot el rigor repressiu i encara amb més intensitat, com veurem, però hi ha menys dones acusades per causes polítiques, principalment perquè aquestes estaven apartades dels càrrecs i feines que després van ser perseguits pels franquistes.

La recerca documental de la repressió franquista és difícil i més encara en el cas de les dones, ja que van tenir una opacitat més gran durant el franquisme i han estat menys estudiades. La documentació es troba dispersa en nombrosos arxius que representen el complex aparell burocràtic d'institucions que van exercir la repressió. En molts casos aquesta documentació no es troba als seus llocs d'origen i va ser espoliada per les mateixes autoritats, centralitzant-la per organitzar millor la repressió, com ho demostra el cas dels papers retornats de Salamanca⁷ i d'altres documents que es troben encara en aquest arxiu o als arxius militars d'Àvila, Ciudad Real, Segovia i Guadalajara, a l'arxiu administratiu d'Alcalà d'Henares o a l'arxiu històric nacional de Madrid, entre d'altres. En altres casos la documentació ha desaparegut, possiblement de forma conscient, per tal de fer desaparèixer proves o per l'espoli que comentàvem, però també per les condicions de descontrol i desordre en què ha estat durant anys. D'altra banda, l'accessibilitat per a la consulta als arxius existents no és sempre la mateixa i les dificultats varien segons la relació directa o indirecta d'aquestes institucions amb la repressió. Encara continuen existint dificultats evidents per consultar els arxius

---

⁷ Vegeu CRUANYES, Josep. *Els papers de Salamanca. L'espoliació del patrimoni documental de Catalunya*. Edicions 62, Barcelona, 2005

militars i judicials, i en alguns casos com els policials a dia d'avui l'accés és impossible.

La documentació d'aquests consells de guerra polítics es troba, en la seva majoria, a Capitania General de Barcelona. D'altres fonts arxivístiques consultades per seguir la burocràcia franquista han estat l'Arxiu Municipal del Prat, l'Arxiu del Tribunal de Responsabilitats Polítiques del Palau de Justícia de Barcelona, l'Arxiu del Govern Civil, l'Arxiu de la presó de dones de Les Corts a l'Arxiu Nacional de Catalunya, l'Arxiu Històric Comarcal de Sant Feliu, l'Arxiu del districte de Les Corts, l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, a més dels testimonis orals d'alguns familiars de preses i de diversa bibliografia especialitzada en la temàtica.

Entre tota la documentació consultada, podem dir amb seguretat que entre els anys 1939 i 1950 almenys un total de 118 dones del Prat van ser sentenciades per diferents tribunals. La majoria (66),⁸ van ser arrestades al dipòsit municipal, mentre un total de 52⁹ van passar per la presó de Les Corts, la de Sant Feliu o d'altres. Algunes compliren sentència a tots dos llocs, però només les comptabilitzem una vegada. Finalment, 10 pratenques van ser investigades d'una forma especial, sense seguir l'usual tràmit d'investigació al qual s'enfrontava la majoria de població. No sabem si aquest fet els va suposar alguna condemna posterior. Per tant, ens movem en unes dades totals de 128 dones.

ELS PROCESSOS JUDICIALS

A partir de febrer de 1939, comencen els primers consells de guerra sumaríssims, la iniciativa per començar-los solia venir dels tribunals militars, però a vegades també del Govern Civil o directament de les autoritats locals. La base per endegar els processos judicials passava per la redacció d'informes polítics, que havien demanat els tribunals i el Govern Civil, i que deien això: *"Ruego a V. se sirva remitir a este Juzgado, con*

---

8 Vegeu annex dones arrestades

9 Vegeu annex dones empresonades

la mayor urgencia, informe detallado y por separado respecto a la conducta observada por los sujetos anotados al margen, en sus aspectos moral, público y privado, social y político, antes de la iniciación del Glorioso Movimiento Nacional así como de sus actividades en relación con el mismo, especificando si actuó como dirigente o dirigido, si desempeñó cargo alguno en las Milicias rojas y luchó en los frentes de combate, si formó parte de alguna Checa o tribunal popular, si contribuyó de algún modo, con su persona o bienes, a la oposición del triunfo de Nuestras Armas, si intervino en mitines políticos o sociales, si pertenecía a algún partido encuadrado en el frente popular, y, en fin, concretando todos los actos subversivos que haya realizado así como los delitos comunes que haya cometido y personas que de los mismos puedan dar razón, pues así lo he acordado en el procedimiento sumarísimo que contra dichos sujetos instruyo”.

A la nostra població, aquests informes els elaboraven simultàniament l'alcaldia, el comandament de la Guàrdia Civil, la delegació local de la Falange. La informació sorgia dels serveis d'investigació policials de la Guàrdia Civil i de la Falange, i de la delació d'alguns pratencs que van aprofitar les facilitats i recompenses que donava el règim per estendre aquesta pràctica. Els tribunals militars i els governs civils recollien la informació a través d'aquestes quatre vies, i els jutges basaven les sentències en aquests quatre puntals, a més de les aportacions de testimonis, en alguns casos obligats, però en la majoria, voluntaris. La coincidència de les versions aportades des del municipi reforçava encara més la visió única del delictes, davant d'unes acusades sense més dret a la defensa que el seu testimoni de pocs minuts. Sempre era la paraula d'una persona “sospitosa” contra el testimoni de tot un engranatge del sistema decidit a acusar-la. Les sentències i els processos es convertien en pantomimes judicials, on la sentència estava decidida amb anterioritat i la paraula d'una “roja” enfront de la del cap de Falange, la Guàrdia Civil, l'alcalde, el mossèn i persones individuals que l'acusaven, decantava la balança sempre cap al mateix cantó.

La principal font documental utilitzada per esbrinar quines eren les dones pratenques empresonades ha estat el fons de la presó de dones de Les Corts de l'Arxiu Nacional de Catalunya. Els llibres de registre d'entrada a la presó són l'únic testimoni que recull tot el període, però hi manquen les fitxes personals que sí que es troben en el cas dels pre-

sos masculins de la Model i que aporten una informació més acurada. Els llibres de registre aporten la descripció que es feia de cada reclusa el dia d'entrada, on s'especifiquen el nom, el lloc de naixement, el nom dels pares, l'edat, l'adreça i la data d'entrada a la presó. Val a dir que en aquests llibres hi ha infinitat de dones que hi figuren únicament amb el nom, sense cap més informació, de les quals no podem saber l'origen, i és possible que algunes d'elles siguin pratenques. També tenim informació de pratenques que van ser empresonades i que no figuren en aquests llibres. Tot això, ens porta a relativitzar la seva fiabilitat, perquè la informació és incompleta i no recullen la totalitat dels empresonaments. Les altres fonts per completar aquestes dades han estat la diversa documentació de l'arxiu municipal del Prat, referent al jutjat municipal, i l'aportada, amb els seus testimonis, per familiars de les empresonades.

Les causes de l'empresonament de les 52 dones del Prat de què tenim testimoni variaven. La majoria, un total de 27 (51,9%), entraria a la presó per causes relacionades amb el que es denominava oficialment "*hurto*" o "*robo*" i que corresponia en la majoria dels casos a robatoris als camps o al contraban d'aliments relacionats amb l'estraperlo. El següent grup seria el de les preses polítiques, en trobem un total de 12 (23,7%), jutjades en consells de guerra per tribunals militars acusades pel delicte de rebel·lió militar. Per últim, trobem un cas de que es denominaven "*delitos monetarios*" i que estaven relacionats principalment amb la falsificació de bitllets, estafes o utilització de bitllets emesos durant la República o la Guerra Civil, que van quedar sense valor en el nou règim. De dotze empresonades (23,7%), en desconeixem el motiu de l'ingrés a la presó, tot i saber amb seguretat que van estar-hi.

Una de les mancances que sobten en els motius d'empresonament és el fet de no trobar cap sentència relacionada amb els delictes sexuals. Val a dir que durant la dècada dels quaranta, aquest va ser el segon motiu d'empresonament de dones a Barcelona, principalment per prostitució, però també per avortaments, lesbianisme, adulteri, etc. El règim va utilitzar una doble moral evident en aquests casos: al Prat va existir el prostíbul de cal Saboia, ubicat a la sortida del Prat, al costat del riu, que va funcionar durant molts anys sense amagar-se, patint les normals batudes, però amb una connivència evident de les autoritats.

En resum, al Prat tenim dos motius que portarien les dones a la presó: el furt i la militància política. L'explicació de les detingudes per furt, que van ser la majoria, la farem en el capítol dedicat al cas de la Colònia Americana, ja que totes les empresonades per aquest delictes, que normalment es castigava amb arrestos de pocs dies al dipòsit municipal, eren d'allà. L'empresonament d'aquestes dones va tenir una causa més complexa com veurem.

PRESES POLÍTQUES: EL PAPER DE LA DELACIÓ INDIVIDUAL I INSTITUCIONAL

L'empresonament polític, que caracteritza la repressió a la primera postguerra, il·lustra perfectament l'afany de venjança dels franquistes sobre els vençuts. Tot i que entre les dones pratenques no hi ha cap afusellada, cal recordar que més del 80% de les execucions franquistes es donaren entre els anys 1939 i 1943, i gairebé totes respongueren a causes polítiques.¹⁰ A la vegada, les condicions de vida a les presons, en aquest període, especialment els anys 1939 i 1940, van ser realment inhumanes, amb una massificació absoluta que només a la segona meitat de la dècada s'apavava, mitjançant la sortida per indults o redempcions pel treball que el franquisme decreta per evitar una situació penitenciària insostenible.

Només 12 dones de les 52 pratenques empresonades van ser-ho per causes polítiques. Entre aquest grup hi ha una diferenciació entre les denominades "anteriors" i les "posteriors". Les primeres, majoritàries en el grup de preses polítiques del Prat, responien a fets del període de guerra encausats en els procediments militars. Les seves causes es concentraren en els primers anys del franquisme. Les primeres empresonades foren les que patiren la repressió més immediata i, per tant, la més brutal de la postguerra. Nou de les dotze preses polítiques pratenques foren empresonades l'any 1939.

Les "posteriors" responien a causes relacionades amb la reorganització de la resistència, generades i ocorregudes un cop el franquisme s'havia instaurat. En aquests casos, a més del Codi de Justícia Militar, podien

---

¹⁰ Vegeu DD.AA. *Una inmensa prisió: Los campos de concentración y las prisiones durante la guerra civil y el franquismo*. Ed. Crítica. Barcelona, 2003

aplicar-se altres lleis especials, decretant-se la de “*bandidaje y terrorismo*” el 1947, però en el cas del Prat van ser encausades a partir del Codi Penal ordinari de 1944. Primerament, una dona fou empresonada l’any 1947 quan intentava exiliar-se a França amb el seu marit, i les altres dues l’any 1950 en estar relacionades amb l’organització dels comunistes del Prat. Era una nova tipologia de repressió que anà relacionada amb l’intent de desmantellament dels grups polítics i sindicals que s’anaven reorganitzant a la clandestinitat arreu del territori. En el cas de les dones, a la nostra població, s’endegava a partir de llavors una característica d’empresonament que tindria el seu moment més intens entre les dècades següents i les acaballes del franquisme.

De les dotze preses polítiques pratenques, hem trobat a Capitanía Militar els expedients del consell de guerra sumaríssim de cinc d’elles. La primera encausada va ser Margarida Orcol Elia, soltera i de 32 anys, detinguda el 16 de febrer de 1939. La brigada mòbil de la policia que com el seu nom indica es traslladava als llocs on no existia aquest cos, començà les diligències i els interrogatoris sobre Orcol acompanyada pels serveis d’investigació i la policia militar de l’exèrcit del nord. Afir-maven haver rebut una confidència que l’acusava de “*gran propagandista e instigadora revolucionaria y encubridora de los actos de sus hermanos*”. Andrés i Moisès estaven també detinguts en aquells moments per causes polítiques, l’últim fou afusellat al Camp de la Bota el 6 de juny de 1940. Ella afirma que “*Su actuación se ha limitado a permanecer en su casa dedicada a sus labores, sin que haya sabido nada relacionado con el movimiento a excepción de las conversaciones que sostenia la vecindad y por estas se enteraba de los que sacaban del pueblo sin que pueda decir a donde ni porque los sacaban*”. Orcol fou empresonada en espera del consell de guerra i encara es triga més d’un mes a trobar algú que declarés en contra seva amb nom i cognoms. No fou el cas de Paulina Bernadàs García, el 28 de març de 1939, l’auditor de guerra de Barcelona envia una comunicació al comandament de la Guàrdia Civil demanant “*depurar la conducta y actuación político social en relación con el Glorioso Movimiento Nacional*” de Paulina Bernadàs García.¹¹ Aquestes demandes concretes

---

11 Documentació testifical efectuada el 3-4-1939 a la caserna de la Guàrdia Civil, aportada pels familiars

venien induïdes pels informes enviats prèviament a l'auditor pels cossos policials i d'investigació de la població, els quals des de l'ocupació del Prat van elaborar, per ordre governativa, i per iniciativa pròpia, nombroses llistes de membres destacats de l'esquerra local, potencialment empresonables. El dia 3 d'abril, van detenir la Paulina a la central de telèfons de la plaça de la Vila, on treballava. Tenia 29 anys. Havia nascut al Prat, estava casada i tenia una filla. La van portar a la caserna de la Guàrdia Civil on aquell mateix dia prengueren declaració a tres testimonis preparats per acusar-la. Aquesta "pressa" dels testimonis no respon únicament als afanyes de revenja existents entre els elements més dretans de la població, sinó també a les consignes que el règim havia donat des del principi de l'ocupació i a les promeses de recompenses per als delators. La delació *"además de representar un cumplimiento del deber, será estimada como muestra de adhesión y efecto a la causa nacional"* deia *"La Vanguardia Española"* al febrer del 1939.

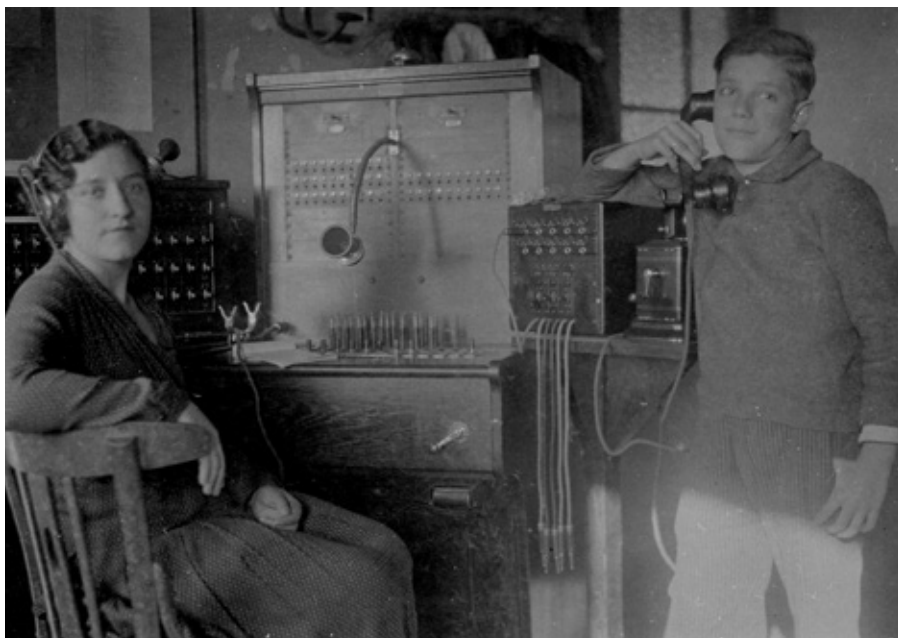
L'Auditoria de Guerra va obrir deu jutjats a Barcelona per tramitar i facilitar la presentació de denúncies i, per llei, es va donar una part de les sentències econòmiques com a recompensa als delators.¹² Amb aquestes facilitats, no ens ha d'estranyar que tres persones acudissin, en menys d'una setmana des de l'avís, a la Guàrdia Civil, a facilitar tots els detalls sobre la "vida i miracles" de l'acusada, Paulina Bernadàs. El primer d'ells D.T.R. deia que la coneixia pel seu treball durant la guerra a la central de telèfons, ubicada a la plaça de la Vila, i afegia: *"que usando de sus gracias femeninas e instintos completamente rojos utilizaba su cargo en telefonos para captar las comunicaciones entre elementos derechistas y de orden; que la individua en cuestión con coqueteos sonsacaba a los soldados pertenecientes a las familias de derechas la dirección de sus unidades para comunicarlas a su marido y a otros elementos indeseables como él; se relacionaba con los oficiales de la D.E.C.A. bolchevique con los cuales tenia frecuentes reuniones en el mismo local de la Central de Teléfonos de esta localidad, donde se celebraban francachelas y se hacia política rojoextremista aprovechando la circunstancia de que el empleado principal de dicha Central telefónica de Prat y su esposa eran también de actuación bolchevique. La*

---

12 Vegeu FABRE, Jaume. "La delació dins la repressió franquista de postguerra". *L'Avenç*, núm. 75, Barcelona, octubre 1984. Pàgines 30-39

vida privada de la interfecta es deplorable, su familia ha roto toda clase de tratos con ella y se la ha visto muchas veces utilizar los coches de los oficiales rojos para sus correrías en Barcelona, la considero una persona peligrosa y que ha causado mucho daño a las personas de derechas de esta localidad, considerandola indigna de vivir en la Nueva y Cristiana Sociedad que se está forjando con la sangre de Nuestros Mejores.”

Si les possibles conseqüències d'aquesta declaració no fossin tan dramàtiques, fins i tot farien riure per tanta estupidesa. El testimoni, després d'expulsar un odi indissimulable i misogin, la considera “*indigna de vivir en la Nueva y Cristiana Sociedad*” i això, en aquelles circumstàncies d'execucions indiscriminades, era una demanda molt seriosa i que constava signada en una acta. No acaben aquí aquestes mostres de repugnància delatora i continua un altre testimoni, en aquest cas femení, M.C.F.D. que deia que la coneixia i afegia: “*que siempre ha exteriorizado sus odios contra los principios que informan nuestra Santa Cruzada, tratándose de una mujer de ideas libertarias y disolventes inadaptable a la Nueva España (...)* y además una mujer verde, sabiendo ha tenido algún lio con sus padres”. Un

■ Paulina Bernadàs a la central telefònica on treballava

altre testimoni femení, M.M.T., reiterava els anteriors: *“que desde luego se trata de una mujer de ideas libertarias inadaptable a la Nueva Sociedad, siendo además una individuo bastante verde; que en la Central donde prestaba sus servicios se celebraban francachelas y comidas entre ella y sus compinches; que también su marido tenía bastante influencia con los jerifaltes del frente popular, informando a estos de las noticias que podía captar utilizando sus servicios de telefonista y que a ella le parecían triunfos del campo socializante.”*

Aquests testimonis són calcadets i tots en el mateix sentit; segurament s’havien preparat amb els tres acusadors alhora, sobretot per la repetició d’algunes paraules prou curioses i la reiteració d’algunes frases. L’última paraula era la de l’acusada, que afirmava (en tercera persona, no com els delators, que ho feien en primera persona) que desenvolupava el càrrec de telefonista des de feia nou o deu mesos, quan la dona del cap de la central, Maria Juval, la va recomanar. (Aquesta última també havia estat empresonada al febrer de 1939 pel seu treball i les seves idees). Bernadàs afegia: *“sin que por ello tenga nadie que acusarla de que haya obrado activamente en pro de las izquierdas y en contra de los elementos de derechas, ni que ofendiera de palabra y obra a las personas de derechas. Manifiesta igualmente que es verdad que en la Central Telefónica donde ella trabajaba hubo algunas reuniones a las que asistía un oficial de la D.E.C.A. (...) pero que esto era debido a la amistad que ellos tenían con la Señora del esposo encargado de la Central.”*

Un cop els testimonis havien acusat les detingudes, el torn corresponia a la Guàrdia Civil, que les interrogava. Amb la pràctica sistemàtica de tortures, podien treure la declaració que calgués; en alguns casos, segons la importància de la detenció, les visites dels falangistes eren inevitables. L’estada a la caserna de la Guàrdia Civil o als diferents dipòsits podia variar segons les ordres de trasllat. Depenent de la massificació de la presó de Les Corts, les detingudes es desviaven a altres llocs, que podien ser qualsevol de les nombroses comissaries habilitades durant el 1939 en pisos i establiments de Barcelona. Allà podien estar-s’hi hores, dies o mesos, segons la implicació política de la detinguda, la informació que volien extreure’n i l’agilitat de l’enorme burocràcia del moment. A la prefectura policial, Quintela, Polo i els germans Creix es van fer tristament famosos per

la seva brutalitat, com ho corroboren centenars de testimonis de detinguts i detingudes.¹³ Les tortures i vexacions variaven en intensitat segons la tipologia del delictes: les preses polítiques van ser les que més intensament van patir les seves infinites formes. Durant molts anys, no va existir cap legislació que limités el temps en què els cossos policials podien tenir les persones detingudes, cosa que facilitava la impunitat policial sobre elles.

El 30 de març, dos dies després de la demanda d'informes sobre Paulina, el cas d'Orcol continua amb la delació de dos testimonis. El primer va ser R.F.M., que posteriorment fou un alt càrrec franquista i que relata: *“Que conoce a M.O.E. desde hace muchos años por residir en este pueblo, la que siempre se ha manifestado como persona de izquierda, suponiendo pertenecía a la F.A.I., por lo mucho que frecuentaba el local de esta organización y ser su hermano secretario de la CNT-FAI del pueblo. Que sabe que la ORCOL denunció a las patrullas de control al Sr. Roiger (sic), el cual se vio perseguido y amenazado de muerte pues se le acusaba de decir misa en su domicilio”*. El mateix dia, un altre testimoni de només 19 anys, P.B.P., fill d'un altre càrrec institucional, afegia pràcticament el mateix que l'anterior. En el cas d'Orcol, la delació la feien directament elements dirigents o familiars d'aquests. Aquestes eren les úniques proves per incriminar-la, quan feia més d'un mes que estava empresonada.

Els informes elaborats al maig per Falange i l'alcaldia, per ordre del jutjat de Sant Feliu, reiteraven una actuació i una conducta pèssimes, cap idea religiosa i refermaven l'acusació de *“Propaganda Roja”*. Per tant, no la consideraven addicta al règim. El 31 de maig, els delators feien les declaracions jurades davant del jutge, el testimoni del jove de 19 anys va ser substituït pel de M.M.M., de 35 anys, que continua amb el guió marcat: *“ha sido siempre de significación extremista, durante el periodo revolucionario en el Prat perteneció a las Juventudes Libertarias, haciendo gran propaganda de sus ideales. Ha oído decir por el pueblo que la inculpada denunció a los patrulleros de control al abogado Sr. Roger (sic) el cual se vió perseguido, sumando numerosos registros domiciliarios, porque se suponía que en su casa se celebraba el Santo sacrificio de la Misa”*. R.F.M. ratificava la declaració

---

13 Vegeu RISQUES CORBELLA, Manuel. “Quintela, Polo, Creix. El terror com a mètode en la caiguda dels 80” a *Notícia de la negra nit. Vides i veus a les presons franquistes (1939-1959)*. Diputació de Barcelona, Barcelona, 2001

del març. No fou fins al 5 de juny que Orcol pogué declarar que *“no ha pertenecido en ningún momento a ningún partido político ni organización sindical; no siendo cierto haya pertenecido a las Juventudes Libertarias del Prat; que no es cierto denunciara al abogado señor Roger (sic), y que le consta que su domicilio fue objeto de diversos registros”*.

Orcol i Bernadàs van ser absoltes pels consells de guerra que les va jutjar. L'auditor de guerra va decidir, el 2 de juny 1939, el sobreseïment de la causa de Bernadàs tot i així, li allargaren la permanència a la presó fins al 2 d'agost. En el cas d'Orcol, l'absolució no arriba fins al 15 de juny de 1939, tot i que tampoc sortí fins un mes després. En el seu sumari s'havien declarat tres penes de mort i cinc cadenes perpètuas, i va coincidir amb l'absolució d'un altre pratenc, Jacint Martí Puig, del Cafè del Pont. Totes dues van estar aproximadament cinc mesos a la presó de Les Corts, una experiència horribosa, en unes condicions penoses, acusades sense cap prova més que el testimoni esbiaixat dels seus delators, que ni tan sols van poder aconseguir que un jutjat bastant procliu a creure-se'ls ho fes.

En l'acusació a Paulina, s'afegiren arguments referents a l'afiliació del seu marit, sindicalista de la CNT a La Paperera, que es trobava empresonat al camp de concentració de Reus. En la d'Orcol, el fet d'encobrir les activitats dels seus germans. Aquesta relació de les condemnades amb fets aplicables a familiars era usual, els antecedents d'aquests eren una forma habitual per incriminar els comportaments de les detingudes, i afegien un estigma a la seva condemna política. En els pobles petits, aquestes relacions quedaven encara més al descobert que a les ciutats, on l'anonimat permetia una certa intimitat. També fou el cas de Margarida Pi López, detinguda al setembre de 1950, amb 34 anys, per haver organitzat una rifa per recaptar fons per al PSUC del Prat. En la declaració de delació afegiren: *“hacía vida marital con un sujeto llamado Francisco Bolós Jiménez destacado elemento del Partido, y jefe de célula”*. El seu germà Arturo també havia estat detingut al camp de presoners de Santoña l'any 1939, fet que sorgí en el procés.

Un dels casos més il·lustratius en aquest sentit és el de Dolores Seral Villar. Va arribar al Prat com a refugiada de guerra, provinent del seu poble natal, Zuera (Saragossa), es va instal·lar al carrer Sant Joaquim. El 6 de novembre de 1939, el jutjat militar de Saragossa demana informes a

l'alcaldia del Prat i aquests contestaren, al gener de 1940, dient que havia estat veïna del Prat, però que desconeixien el lloc on es trobava. El jutjat hi torna a insistir al mes de juny d'aquell mateix any; hi insistien perquè ells sí que sabien que estava empresonada, possiblement a la terrible presó de dones de Saragossa, no ho podem assegurar. Al juliol de 1940, arriba un nou informe amb la declaració del que havia estat el seu llogater, J.A.E., que deia: *“Esta mujer a todas horas maltrataba y difamaba a los nacionales tratándoles de criminales porque decía que le habían asesinado once de la familia, un hermano que había sido alcalde con la República de manera que marchó de Zuera por miedo, porque a todos los que sabían que eran de izquierda los asesinaban, esto es todo lo que se sabe de la actuación de esta mujer”*. Aquesta era la base que necessitaven per acusar Dolores Seral. No importava si ella havia fet o no actes considerats delictius. La seva família havia estat assassinada de forma massiva i no es conformaven amb què hagués suportat aquesta terrible experiència, per ser familiar de qui era, era considerada sospitosa.

El cas de les altres tres acusades polítiques, de les quals hem trobat els expedients del consell de guerra, comença el 31 de març de 1939. Aquell dia foren detingudes Maria Suñé Vallespí, “la guitarrista”, de 52 anys; Maria Herrando Farré, “Txima”, de 51 anys; i Maria Pla Font, “la pintora”, de 45. El dia abans, J.R.R., de 47 anys, declara davant els membres de la brigada policial mòbil contra Antonio Capistros Torres, de 52 anys, dient que: *“en ocasión de estar haciendo cola para la adquisición de verduras le dijo que a todos los padres que tenían escondidos a sus hijos para no ir al frente debían sacarles los ojos, excitando a los que le escuchaban a que fueran a las casas y les prendieran fuego y que había que negarles todo alimento. Todo esto lo decía a propósito delante del declarante y a voces porque el que depone tenía a su hijo mayor escondido, cosa, que no pudo hacer con su hijo menor por temor al CAPISTROS, de que lo denunciara. Que supone que el CAPISTROS y por rumores que insistentemente corrían por el pueblo se dedicaba a delatar, los elementos del S.I.M. a todos los mozos que no habían querido incorporarse al ejército rojo”* (subratllat a l'original). Capistros en els interrogatoris va testificar que estava sindicat a la UGT des de 1936, i que l'any 1938 va ser caporal de la Creu Roja local, i afegia: *“Que ha tenido cuatro hijos en el ejército rojo y debido a la excitación que le*

producía el ver que otros mozos del pueblo no iban al frente puede que en alguna ocasión haya dicho frases en contra de los que estaban escondidos”.

En els interrogatoris a Capistros, els policies van treure els noms de les tres dones, que foren immediatament detingudes i acusades pels mateixos càrrecs. En les seves declaracions, totes coincidiren a dir que es coneixien per raó de veïnatge i pel fet de ser al poble des de feia molts anys. Suñé va ser la primera a declarar i va dir: *“que no ha ido a Barcelona ni actuó con las mismas para presentar denuncias, así como tampoco lo ha hecho en el pueblo y que de todo cuanto se le pregunta no sabe nada”.* Txima negà les acusacions d’haver delatat el fill de J.R.R. i que l’única llista que havia fet era *“una lista de todos los inútiles que pertenecían a la quinta del 33, a la cual pertenece su hijo”.* Per últim, Pla declara *“que no sabe que se hayan confeccionado listas de ninguna clase así como también ignora todo cuanto se le pregunta relacionado con las denuncias de mozos del pueblo”.*

Però el mateix dia declara una veïna anomenada A.M.C., de 50 anys, que va dir: *“Que por ser vecina de MARIA ARRANDO FABRÉ (sic) (a) La Chima sabe que constantemente estaba diciendo que habia que matar a todos los fascistas y quemarlos y que concretamente la oyó decir, en ocasión de haberse escondido el individuo conocido como el Carbonero para evitar su muerte, que se hacía que no iban a buscar a su mujer y a su hijo Joaquín para asesinarlos y que al cabo de unos días de decir estas palabras fueron a buscar a Joaquín o sea al hijo del carbonero y lo mataron. Que siempre estaba insultando a todas las personas de derechas y que también a la que depone y a su familia les amenazaba diciéndoles que eran fascistas y que habían que matarlos. En cuanto a MARIA SUÑÉ VALLESPÍ (a) La Guitarrista manifiesta que el día que mataron a PABLO HERMENEGILDO¹⁴ y al quejarse la que declara de la muerte que había tenido le contestó ‘la Guitarrista’ en tono insultante en medio de la plaza [‘il-legible’] ‘fascista’ ‘había que mataros a todos los fascistas’ palabras que en aquellos momentos y dichas en público suponían un gran peligro. Que respecto a MARIA PLA FONT (a) la Pintora dice no le conoce”.*

Els informes de totes tres arribaren el 25 d’abril al jutjat especial de detinguts governatius de Barcelona. La recollida dels antecedents s’anava fent en tots els casos entre el temps de detenció i el del judici.

---

14 Pau Monés Jané, assassinat el 24 d’agost de 1936 a la carretera del Prat a Barcelona per un grup d’incontrolats

En la majoria de les causes polítiques es feia amb posterioritat a l'empresonament: l'objectiu era donar una forma legal a processos de detencions indiscriminades on les acusades passaven a la presó abans de ser jutjades. El motiu principal d'acusació de les dotze preses polítiques pratenques va ser, bàsicament, la seva militància política o sindical. En el cas de les nou "anteriors" detingudes l'any 1939, sempre segons la informació oficial que no dubtava a atribuir militàncies falses per refermar les condemnes, sis eren d'ERC, una no pertanyia a cap partit ni sindicat, d'una altra es desconeixia l'afiliació, i per últim, curiosament, trobem una empresonada amb filiació política als "Requetés" que eren un cos addicte al règim i que havia lluitat a la Guerra en el bando franquista. D'entre les sis afiliades a ERC, dues estaven sindicades a la UGT i una a les Joventuts Llibertaries. En els casos de les tres "posteriors" les filiacions conegudes serien: dues al PSUC, relacionades amb la seva reorganització clandestina mitjançant cèl·lules locals, i de l'altra, que va intentar exiliar-se l'any 1947, desconeixem si tenia militància.

A part de la militància, que serviria com a base acusatòria, en els informes hi havia altres apreciacions que cal tenir en compte. En el cas de Maria Juval, la seva professió a la central telefònica va ser un motiu agreujant de la condemna, com veiem també en el cas de Paulina Bernadàs. Tot i que la conducta de Juval abans del moviment va classificar-se com a "*buena*", la seva actuació durant el moviment havia estat "*regular*", i afegeix que "*abandonó el servicio unos días antes de entrar nuestro Glorioso Ejército y no volvió tras después de cinco o seis días después de la liberación*". Tot i així, a la pregunta "*¿Se le puede considerar adicto al Glorioso Movimiento Nacional?*" contestaven que "Si". A Maria Herrando Farré, en els informes, la conducta i l'actuació abans i després del Movimiento li apareixia com a "*pésima*" i les idees religioses com a "*anticatólicas*"; sobre la seva actuació informava: "*propaganda roja y insultos a la gente de derechas cogiendo un día a una mujer por los pelos y la arrastró por la calle.*"

Val a dir que la fiabilitat d'aquests informes, quant a aquestes acusacions, és relativa i en la majoria dels casos nul·la. La sentència ja estava dictada a priori i s'havien de trobar elements que la fessin ferma encara que s'utilitzessin tergiversacions, mentides i falsedats. Herrando, un dia, es va barallar per motius polítics, com explica el seu nét: "*tenia un temperament molt fort i de les paraules se'n van anar als fets i es van barallar,*

però com que tenia més força...". Havia estat una militant convençuda d'ERC "anava per les cases a buscar els vots, en fi, era activa. No la van perdonar i després, amb les baralles que va tenir amb tota aquesta gent de dretes a qui deia feixistes, no m'estranya que li tinguessin mania."

La mateixa apreciació de pèssima i anticatòlica apareixia en l'informe de Maria Pla Font. A la seva actuació abans de l'entrada dels franquistes s'afegia: *"fue de las que fueron a Barcelona el 6 de Octubre para sostener la moral roja"* i durant la guerra l'acusaren de denunciar *"por debajo de la mano a la gente de derechas"*. Tampoc no la consideraren addicta al règim; com deia l'informe, era *"Roja"*. Quan l'any 1948 intenta demanar un subsidi de beneficència, perquè era vídua i amb un fill i no podia treballar a causa del seu estat de salut, no li van concedir pels seus antecedents. A Maria Suñé Vallespir també la descrivien amb conducta pèssima i anticatòlica, i per tant, no era tampoc addicta. A Paulina Bernadàs, la qualificaven com a catòlica i de conducta regular, amb una actuació bona abans de la guerra, però regular durant aquesta per *"Propaganda Roja"*, tampoc no la consideraren addicta. Margarida Orcol tenia una actuació i una conducta pèssimes, cap idea religiosa i la seva actuació era també *"Propaganda Roja"* i, per tant, no addicta.

Quant a les "posteriors", els informes ja no utilitzaven la parafernàlia de la immediata postguerra, el seus casos responien a causes instruïdes durant el franquisme i, per tant, els antecedents per acusar-les eren diferents i no es remetien al període de guerra o a l'època anterior. Tanmateix, la demanda d'informes es basava encara en *"la conducta moral e ideas políticas"* i continuava partint dels agents municipals. En el cas de Matilde Sánchez Pérez, l'1 de juliol de 1948, l'exèrcit de l'aire de la regió pirinenca va demanar informes a l'alcaldia del Prat com a resultat de la demanda que havia fet ella mateixa per treballar com a empleada civil. S'afegia que *"esta información ha de ser reservada y secreta y por ningún concepto deberá tener conocimiento de ello el interesado"*. Per la resposta de l'alcaldia, tenim coneixement de la seva anterior detenció: *"tiene unos 25 años, lleva un año de casada, hace unos dos años que vive en El Prat, hará cosa de medio año que junto con su, esposo (sic) probó (sic) de marcharse a Francia por lo cual fueron detenidos cosa de un mes, no se conocen más detalles de su conducta y antecedentes por no haber quien los conozca de*

■ Maria Suñé Vallespí

■ Aurora Cortés a la impremta on treballava

tiempo". En els casos de les dues detingudes de l'any 1950 per la seva militància comunista, a Margarida Pi Lopez, a més de les apreciacions sobre el seu marit, que comentàvem abans, s'afegia com a agreujant la seva relació i *"pleno acuerdo, con el jefe local de dicho partido"*. Sobre Aurora Cortés García ¹⁵ deien: *"En el año de 1947 era el enlace entre el Jefe Regional del Partido Comunista de Barcelona y el Jefe local del Prat de Llobregat, para traer en paquetes cerrados de la capital a la localidad la propaganda del partido"*.

Continuant amb el cas de les tres detingudes del 31 de març de 1939, mentre esperaven a la presó de Les Corts el consell de guerra, anaven arribant més delacions i informes. El 25 d'abril, arriba un segon informe de la Guàrdia Civil on afegia sobre Capistros: *"era al parecer capitán de una banda en la que formaban parte entre otras personas: Suñe, Pla y Herrando, que se dedicaban a denunciar personas consideradas adictas a la Causa Nacional, esta banda formaba parte del tristemente célebre S.I.M.; es*

---

15 Als informes de la detenció consta com Aurora Fuertes García

enemigo acérrimo de la Religión Cristiana y lector de la prensa disolvente, se le considera 'indigno' (afegit a mà) de vivir en la Nueva España". La teoria de la banda va tenir fortuna, els testimonis delators següents declararen en aquest sentit, el 7 de juny, a la comandància de la Guàrdia Civil, davant la presència del jutge municipal, Pedro Bernal Bosch. El primer fou F.S.S. que va dir: "se trata de destacados extremistas, cuyas actividades las desarrollaban a favor de las doctrinas socializantes y disolventes del nefasto frente popular, insultando y provocando siempre a las personas derechistas a quienes denunciaban al S.I.M. Que el Capistros era de la UGT y propagandista de las ideas marxistas, siendo el que capitaneaba esta chusma de indeseables; que se dedicaba a los saqueos en las casas de los honrados patriotas, presentandose una vez en la del declarante y robandole una partida de patatas que tenía para el consumo de la familia; que patrullaba mucho y se distinguía bastante en la comisión de toda clase de disparates, creyendo llevaría arma corta dada su significación, siendo muy contrario de los principios morales y religiosos que informan nuestra Santa Cruzada y considerandole inadaptable a la Nueva España". Continuava dient que "MARIA SUÑÉ viajaba mucho en coche con los jerifaltes moscovitas, habiendo oído que era la cocinera del famoso Comandante Reyes; que decía en plena calle que había que acabar con todos los fascistas haciendo bastante propaganda de su ideal bolchevique y denunciando a las personas honradas que estaban escondidas, que igualmente la considera indeseable en la España honrada y católica, pues tenía bastante intimidad con los dirigentes de la horda y que tiene dos hijos presos. Que MARIA ARRONDO (sic) era gran propagandista de los planes disolventes y muy contraria al Glorioso Movimiento Nacional, que siempre exteriorizaba en odio contra las doctrinas de nuestro invicto Generalísimo. Que MARIA PLA FONT es desde luego tan roja como las anteriores, aunque no puede precisar ningún hecho criminoso en que haya formado parte, pero que es contraria y (il-legible) del Movimiento salvador de España". Un nou testimoni P.F.R., declarà en el mateix sentit. Ja tenim la banda muntada i amb un dirigent de "esta chusma de indeseables".

Maria Herrando Farré "Txima" va ser sentenciada a deu anys de presó. Li aplicaren la llibertat condicional al juliol de 1941, amb ordre de desterrament al convent-presó de la Torre dels Serrans, a València, on estigué fins al seu retorn al Prat, a partir del febrer de 1942. El novem-

bre de 1943, la pena li fou commutada a sis anys pel ministeri, fet que li va evitar tornar de nou a la presó. Maria Suñé Vallespir “la guitarrista” va ser condemnada a sis anys i un dia de presó i va estar empresonada fins al novembre de 1940 quan li aplicaren la llibertat condicional i retorna al Prat en no ser desterrada. La reducció de la seva condemna, al juliol de 1943, va ser denegada tot i que no torna a la presó des del seu alliberament. Quant a Maria Pla Font “la pintora”, va ser absolta de les acusacions en el consell de guerra, però no sabem la data en què va sortir de la presó. Capistros, acusat de ser “*el capitan de la banda*” va ser condemnat a dotze anys de presó i hi va estar fins el 24 de juny de 1941 quan li van concedir la condicional amb desterrament a Zaragoza del qual no fou alliberat fins l’any 1945.

Sobre les sentències que van complir la resta de les preses polítiques a la presó de Les Corts, sabem que Margarida Orcol Elia i Paulina Bernadàs van ser absoltes, tot i estar empresonades durant cinc meses. I de les set restants, únicament sabem que Matilde Sánchez Pérez va complir un mes a finals de 1947, no sabem a quina presó, pel seu intent d’exiliar-se. Queda, per tant, molta informació amagada d’aquestes preses polítiques.

LES PRESONS FRANQUISTES

L’any 1939 hi havia entre 280.000 i més de 300.000 persones empresonades a l’Estat espanyol. Aquestes xifres ballen entre les donades oficialment pel règim, que descartaven centres com els batallons de soldats i els camps de concentració i de classificació, i les donades en altees fonts, que els inclouen.¹⁶ L’any 1945, segons l’historiador Ricard Vinyes, els empresonats s’havien reduït a uns 15.000, principalment per les execucions,¹⁷ per les morts a la presó produïdes per les tortures, la

---

16 Veure VINYES, Ricard. *Nada os pertenece: Las presas de Barcelona 1939-1945*. Historia Social 39, UNED, Valencia 2001, pàgines 49-66 i del mateix autor *Irredentas. Las presas políticas y sus hijos en las cárceles franquistas*. Temas de Hoy. Madrid 2002. Pàgines 20-47

17 Veure JULIÀ, Santos. *Víctimas de la guerra civil*. Temas de Hoy. Madrid, 1999

insalubritat, la densitat o la gana, i pels indults que el franquisme va anar concedint per la situació creada amb la fi de la II Guerra Mundial i la impossibilitat de mantenir econòmicament una maquinària repressiva tan enorme i generalitzada.

La realitat de les presons de dones ha estat, pel que fa al seu estudi, més impermeable que la dels homes. El règim franquista no va rebre una inspecció internacional del seu sistema penitenciari fins a l'any 1952¹⁸ i ni tan sols en aquest estudi es van interessar per constatar el nombre de dones empresonades, que van ser obviades de l'informe. A l'Arxiu Nacional de Catalunya no es troben les fitxes dels expedients de les preses fins a la dècada dels cinquanta i l'únic testimoni del registre d'empresonades són els llibres de registre on trobem mancances evidents i buits significatius.

Detencions als dipòsits municipals

Les detencions, a la nostra població, les podia efectuar qualsevol dels cossos policials armats i segons la tipologia del delicte, variava el cos que les portava a terme. La Guàrdia Civil va ser, com explicàvem, el principal cos policial durant tot el franquisme i per tant sobre el que requeien la majoria de detencions. Els guardes rurals i membres del Sometent solien encarregar-se de les relacionades amb els furtos als camps de les propietats on tenien competència. Normalment, aquestes es produïen quan la persona era enxampada *in fraganti* en el mateix moment en què es produïa el robatori. Els falangistes van significar-se bàsicament en les detencions polítiques, aquestes es feien normalment als domicilis dels acusats, moltes vegades sense cap ordre de detenció i simplement per aplicar càstigs, com en el cas de Maria Herrando Ferré “Txima”, que va estar retinguda a la seu de Falange de la Rambla durant unes setmanes. *“La feien fregar, la insultaven, li deien roja; potser havia acabat de fregar a dalt i ella pensava que ja estava i li deien: ‘no, sube arriba’ i havien tirat*

---

18 Vegeu VINYES, Ricard. “Territoris de càstig (les presons franquistes 1939-1959)” a *Notícia de la negra nit. Vides i veus a les presons franquistes (1939-1959)*. Associació Catalana d'Expresos Polítics. Diputació de Barcelona, Barcelona, 2001

escombraries, galledes d'aigua. Va passar una penombra d'insults." Això és el que explica el seu nét Francesc Fabré i va durar dues o tres setmanes, fins que estant allà *"va venir la Guàrdia civil i la van detenir"*. Tot i l'actuació d'aquestes milícies i altres cossos policials de la capital, la Guàrdia Civil va assumir la gran majoria de les detencions de la nostra població.

Quan detenien una persona, la conduïen a un dels diferents dipòsits de la població. El més important va ser el del jutjat, que es trobava a les dependències del jutjat, a l'espai contigu a l'Ajuntament. Al Prat, la Guàrdia Civil també tenia calabossos a la caserna, a la part de l'entrada, on es feien les guàrdies; i la Falange tenia espais habilitats a la seu del sindicat de la Torre Muntadas i a la delegació local de la Rambla, que s'utilitzaren esporàdicament en els primers moments del franquisme, quan les detencions foren més nombroses. Els cossos militars tenien també dependències pròpies a les instal·lacions de l'aeròdrom i jutjats eventuals especials que afectaven els militars i soldats de lleva. Les conduccions entre un i altre dipòsit i d'allà a les presons les duia a terme majoritàriament la Guàrdia Civil.

El dipòsit municipal de detinguts va ser el més utilitzat des dels primers moments de l'ocupació del Prat. Tota persona detinguda en qualsevol dels altres llocs que havia de comparèixer davant del jutge, passava per aquest dipòsit i complia allà les sentències d'arrestos o des d'allà era conduïda a les presons corresponents. Els jutjats ocupaven l'espai on actualment hi ha la font de l'Ajuntament. Aquest espai va canviar físicament en el transcurs dels anys: en un principi fou l'edifici de la bàscula municipal que mesurava els transports que anaven al Born; posteriorment, escola municipal i, finalment, dipòsit de detinguts. L'entrada als jutjats es feia pel carrer Major: a la part dreta hi havia el saló dels jutjats, adjacents al carrer; a la part esquerra hi havia un reduït espai per a les cel·les, dues per a homes a la part que tocava amb l'Ajuntament i una per a dones a la part que feia xamfrà amb el carrer. Posteriorment, aquest espai fou la seu de la policia municipal i del dipòsit de detinguts, fins a la dècada dels noranta.

Les detencions i l'estada als dipòsits variaven segons l'acusació. La normativa decretada pel Govern Civil deia que els detinguts havien de mantenir-se en els dipòsits únicament durant el transcurs de les diligèn-

■ Sala d'audiències del jutjat, any 1948

cies prèvies, però la realitat fou que allà s'acabarien complint la majoria de les sentències, normalment les relacionades amb causes menors, penades amb arrestos carceraris de pocs dies, arrestos domiciliaris o multes substitutòries. En aquests casos, entre la sentència del jutge i el seu compliment podien passar mesos, durant els quals les acusades estaven en llibertat. (Aquest temps es va reduir amb el pas dels anys.) Les acusades rebien una citació als seus domicilis cominant-les a presentar-se el dia que havien de començar a complir-la.

En els casos de les detencions polítiques no hi havia la possibilitat de llibertat en cap part del procés. Els consells de guerra que s'instruïen solien tenir caràcter d'urgència o "*urgentísimo*" i les persones afectades ràpidament eren enviades des dels dipòsits a d'altres centres, per continuar els interrogatoris, o a la presó per complir la sentència. Aquestes causes no començaven amb citacions prèvies, principalment per evitar la fugida de les acusades, el procediment normal fou la detenció per sorpresa al domicili, al lloc de treball o al mateix carrer, normalment amb formes prou expeditives i violentes en què els familiars solien ser també objecte d'insults i agressions. Les detingudes podien estar empresonades durant mesos, o anys en el pitjor dels casos, sense cap mena de judici, com es testimonia en tots els casos de preses polítiques dels quals hem trobat els consells de guerra. Aquesta situació fou més usual a l'inici de la postguerra, quan la repressió va generar un nombre enorme de detencions a tot el territori i va col·lapsar el sistema judicial i carcerari. Les comissaries, els dipòsits de detinguts, els jutjats, els tribunals i les presons no donaven a l'abast durant aquell temps.

La presó de partit de Sant Feliu

L'administració judicial a l'Estat espanyol s'estructura en una divisió territorial piramidal. En l'àmbit provincial, els jutjats se subdivideixen en els anomenats partits judicials, al capdavant dels quals hi ha un jutjat de primera instància i instrucció amb jurisdicció sobre els diferents territoris que el conformen. El nostre poble va passar a dependre del partit judi-

cial de Sant Feliu de Llobregat quan aquest es crea l'any 1834, seguint l'estructura que, a Catalunya, sol fer coincidir les capitals de comarca amb aquests caps de partit. El partit judicial de Sant Feliu passaria des de llavors a instruir molts dels casos que es donaven a la nostra població i es convertí en un element molt útil, durant la postguerra, per descongestionar la saturació dels tribunals i jutjats de la capital.

La majoria de capitals judicials tenien una presó pròpia; per tant, es va multiplicar el nombre d'aquests centres a la província. Durant la postguerra, les presons de partit també s'omplirien a bastament seguint la dinàmica general i van servir principalment per regular la conducció dels presos de les comarques cap a les capitals més properes i per contenir-los o redistribuir-los quan les xifres de les presons de Barcelona eren alarmants i no disposaven de més capacitat. Entre tot l'univers penitenciari del franquisme, possiblement, aquests són els centres més desconeguts i en la majoria dels casos els empresonats no estaven ni comptats a les estadístiques oficials. En el cas de la presó de Sant Feliu, tenim constància que entre 1939 i 1941 van passar-hi almenys 46 presons, només sis van ser dones, i són les cinc veïnes de la Colònia Americana acusades de furt l'any 1940, i el cas de Josefa Alabau Abad, que hi entra el 4 de gener de 1941 i en sortí lliure el 10 del mateix mes sense que en coneguem la causa. En el cas d'aquestes dones, la presó de Sant Feliu va servir perquè complissin allà les condemnes, en ser de pocs dies, però normalment els presos esperaven allà el moment de ser conduïts a la presó Model de Barcelona.¹⁹

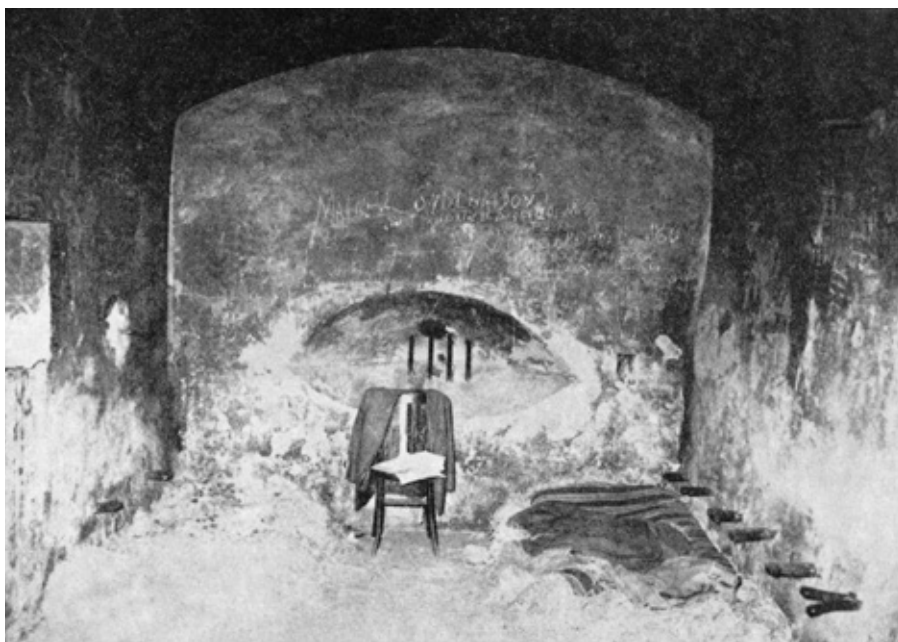
La torre de la presó de Sant Feliu estava ubicada a la cantonada del carrer Joan Batllori amb el carrer de Dalt, on avui dia hi ha el cinema Guitart. Era un antic edifici medieval que al s. XVI passa a ser propietat de la Pía Almoïna. Quan es creà el partit judicial de Sant Feliu es convertí en presó comarcal, ús que va mantenir fins al desembre de 1965 quan fou enderrocada. L'estructura de la presó era senzilla, a l'entrada hi havia catorze graons i el primer que es trobava eren les oficines i l'habitatge de la família del carceller, que a partir de 1940 i fins al seu enderrocament va ser Celestino Magriña i Soler. El pati interior donava pas a una cel·la i annexa a aquesta hi havia la imponent torre, amb murs de més de metre

---

19 ACSF. Expedients de detinguts de la presó del partit judicial de Sant Feliu de Llobregat 1939-1941 al fons de l'Ajuntament de Sant Feliu

■ Exterior de la presó de Sant Feliu

■ Cel·la de la presó de Sant Feliu

i mig de gruix i una alçada de trenta metres. A l'interior d'aquesta torre hi havia una planta baixa i tres pisos de pocs metres quadrats cadascun, on es tancava els presos.²⁰

Els problemes generals que trobem durant el franquisme a les altres presons també es donaren en aquesta. El 9 de febrer de 1939 entraren els primers dos presos del franquisme i en pocs dies la presó es comença a omplir de forma gradual. El primer pratenc va arribar el 3 de març (aquell dia el llibre de registres ens parla d'un total de 86 persones detingudes), era Joan Reixach Prat i va estar-hi 17 dies fins a la seva conducció a la Model, d'on sortiria per ser afusellat al Camp de la Bota el 13 de maig de 1939. La màxima quantitat de presos que va acollir la presó de Sant Feliu arribaria el dia 21 de març de 1939, quan s'hi trobaven tancades 183 persones. Davant la descripció de les diferents cel·les i espais, ens podem imaginar les condicions d'amuntegament i quina densitat hi havia. Nor-

---

²⁰ FERRER FONTANET, Jordi. *L'Abans. Sant Feliu de Llobregat. Recull gràfic*. Editorial Efadós, El Papiol 2001

malment, els pratencs no van estar més d'un mes en aquell indret abans de ser conduïts a Barcelona, i tot i trobar alguns casos que superaren els dos mesos, aquests van ser minoritaris. Els trasllats eren constants i la presó es tornava a omplir en pocs dies, un degoteig paral·lel al ritme d'empresonament de l'època. La presó va mantenir una mitjana d'allotjament enorme, d'aproximadament cent presos, fins al gener de 1940. A partir de llavors, no acostumarien a passar de la vintena i al mes d'abril del mateix any baixava a menys d'una desena. En els anys del franquisme que va funcionar, hi van passar un total de 4.740 persones.²¹

La presó de Les Corts

A Barcelona, fins a la Guerra Civil, la presó de dones havia estat al carrer Reina Amàlia (al costat de la ronda St. Pau). L'havien inaugurada l'any 1839, en l'espai de l'antic convent de les Paüles, cremat durant els avalots anticlericals de 1835. L'esclat revolucionari del juliol de 1936 van suposar la seva clausura. Aleshores, es posa en funcionament la de Les Corts, ubicada en una antiga masia anomenada can Duran o can Peló, documentada per primera vegada al s. XIII. Al s. XIX la propietat havia recaigut en el prevere de la catedral de Barcelona, que la va vendre, l'any 1886, per 30.000 pessetes a les monges dominiques franceses de la Presentació, a condició que la dediquessin a asil per instruir i moralitzar "joves esgarriades" i a col·legi de nenes òrfenes, desemparades i pensionistes. Durant aquest temps, l'espai fou conegut amb el nom del Bon Consell. Amb l'esclat de la Guerra Civil, les monges van abandonar l'edifici i la FAI se n'aproprià. El 13 d'octubre de 1936 els Serveis Correcionals de la Generalitat el destina a presó de dones (en aquell període, esporàdicament, les dones havien estat a la Model de Barcelona i en altres centres de la ciutat). La presó de Les Corts va existir fins a l'any 1955, quan es construí la de la Trinitat; aleshores fou retornada a les monges, que feien de carcelleres. Aquestes la van vendre a una immobiliària que

---

21 ACSF. Moviment de presos del dipòsit municipal 1939-1947 i relació nominal de presos del dipòsit municipal 1940-1967 al fons de l'Ajuntament de Sant Feliu

posteriorment la revendria per construir-hi el centre comercial d'El Corte Inglés de Diagonal, l'any 1974.²²

El testimoni de les dones que van estar empresonades a Les Corts és realment colpidor. Hem de tenir en compte que tot el que explicarem a partir d'ara són fets reals, relatats per diferents preses, i tot i que puguin semblar inimaginables van succeir a les presons de Barcelona i en altres de l'Estat en els primers anys de postguerra.²³ Les preses que havien estat a diferents centres coincidien a afirmar que les condicions de la presó de Les Corts no eren, ni de bon tros, de les pitjors entre les presons de dones del franquisme. Aquests testimonis reflecteixen fins a quin punt va ser brutal i inhumana la repressió que patirien desenes de milers de persones als diferents centres d'empresonament de l'Estat, sobretot en els primers anys del franquisme.

L'empresonament de dones tenia una complexitat major, i unes possibilitats de control i sotmetiment més subtils i sibil·lines. A les conseqüències que es deriven del fet de l'empresonament s'afegien altres factors que feien encara més difícil la supervivència als centres. Les menstruacions, amb la manca de condicions higièniques, els desajustos o talls que s'hi produïen, les menopauses anticipades i altres alteracions biològiques constatades, embarassos, avortaments, etc. com també la convivència amb els fills a la presó, eren realitats massa usuals que aprofundien el dany de l'empresonament i produïen posteriors seqüeles, més profundes quant més temps durava la condemna i que generaven en molts casos patologies per a tota la vida. Els relats i les experiències testimoniades ens presenten uns autèntics centres d'extermini basats

---

22 Vegeu NAVARRO MOLLEVI, Imma. *Masies de Les Corts*. Quaderns de l'arxiu, Districte Les Corts, Barcelona, 1993

23 Les informacions referents a aquest apartat s'han extret dels testimonis de familiars d'algunes preses pratenques i d'obres bibliogràfiques d'antigues convictes, recollits a Notícia de la negra nit, op. cit.; CUEVAS, Tomasa. *Mujeres de las cárceles franquistas*. Editorial Casa de Campo, Madrid, 1982; *Cárcel de mujeres*. Sirocco Books, Barcelona, 1985 i *Mujeres de la Resistencia*. Sirocco Books, Barcelona 1986; així com dels testimonis orals recollits, que es troben en aquestes obres i també a la fonoteca de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB); GARCIA, Consuelo. *Las cárceles de Soledad Real*. Alfaguara, Barcelona, 1983; BACCA DOWDEN, Mavis. *Acusada d'espia a la Barcelona franquista. 1939-1943*. Pòrtic, Barcelona, 1994. A més de la bibliografia general sobre la temàtica, afegida al final del llibre.

■ El tribunal de revisió de condemnes comunica a una presa de les corts el seu indult, el 9 d'abril de 1944

■ Vista general de la presó de les corts, situada a l'antiga masia medieval anomenada Can Duran

en la venjança i la humiliació de les vençudes, i que van estendre més enllà dels seus murs la por i la repressió sobre les quals es va assentar el règim durant dècades.

Una de les característiques més aclaparadores de la presó de Les Corts, i que caracteritzava tot el sistema penitenciari, era la impressionant densitat dels primers anys de postguerra. La presó, que en un principi estava preparada per allotjar unes 100 recluses, segons els Serveis Correccionals de la Generalitat que la van habilitar durant la guerra, acollia en aquells temps gairebé 2.000 preses. *“En el dia de hoy existen solamente 1.436 reclusas”* s’afirmava a l’octubre del 39 en els llibres d’actes de la Junta de Disciplina²⁴ que l’administrava, un *“solamente”* més que significatiu. Les condicions d’amuntegament, com podem veure, van ser brutals i van durar anys, un fet que comportava innumbrables problemes i fomentava la contracció de nombroses malalties i infeccions, amb l’alta mortaldat que això suposava.

La presó de Les Corts era un enorme complex que no reunia les condicions d’una presó (havia estat concebut com un asil). Quan una dona hi ingressava, normalment a la matinada, l’apuntaven al llibre de registre i li feien una fitxa amb totes les seves dades. Les monges encarregades de l’administració de la presó l’escorcollaven i la introduïen en un pati on altres preses s’encarregaven de despullar-la, espoliar-la, rapar-la i banyar-la. Aquesta “neteja” es feia en galledes i amb estris infectats de polls, que feien que moltes, si encara no en tenien, en aquell moment n’agafessin. Després, passaven al pavelló preventiu de desinfecció per complir el període de quarantena, que solia durar entre vint i trenta dies, o el doble en casos de tuberculosi o d’altres malalties. A algunes preses polítiques els aplicaven un període d’incomunicació a partir de la data d’entrada, que durava el temps que havia decretat la direcció i que continuava amb els interrogatoris, les tortures i les pallisses iniciats a les comissàries. Tanmateix, el règim no considera aquestes preses diferents de les comunes i en totes les estadístiques, fins a la mort del dictador, va ser obviada la causa política de l’internament. Aquest estatus polític no seria reconegut ni tan sols quan uns anys després el franquisme va separar-les de les preses comunes.

---

24 ANC1-200. Centre Penitenciari de Dones de Barcelona (CPDB). Llibre d’actes de la Junta de Disciplina (1939).

La primera impressió en entrar a l'espai de quarantena solia ser aterridora, era el primer contacte amb l'interior de la presó, una imatge que a totes els quedava gravada per sempre. Al preventiu, una munió de dones s'amuntegaven pel terra en unes condicions realment lamentables. Les que estaven en pitjors condicions eren les mares que complien condemna amb els seus fills. L'any 1940, el metge del centre testimonia en els documents interns l'existència d'un nombre de quaranta-quatre nens menors de quatre anys; cap d'aquests nens estava registrat en els llibres d'entrada. Aquesta terrible realitat fou un problema que el primer franquisme no va solucionar i que posteriorment derivaria en l'internament en centres religiosos, albergs, orfenats, hospicis i centres d'Auxilio Social o directament en els tristament coneguts casos dels nens segrestats de les seves mares i cedits a famílies addictes al règim. *"Miles y miles de niños han sido arrancados de la miseria material y moral; miles y miles de padres de esos niños, distanciados políticamente del Nuevo Estado español, se van acercando a él agradecidos a esta trascendental obra de protección"*.²⁵ Una obra de reeducació i d'adoctrinament exhaustiva i maquiavèlica. L'any 1943 estaven tutelats en escales religioses i públiques del franquisme 12.042 infants, el 62% dels quals eren nenes. El Ministeri de Justícia creava aquell mateix any el Patronat de Sant Pau per gestionar el problema dels fills de les empresonades que compartiria amb el Patronat de la Mercè la tutela d'aquests. Els dos anys següents, la xifra d'infants ja era de 30.960.²⁶

Aquell espai de quarantena, increïblement densificat, més que desinfectar i evitar contagis el que feia era tot el contrari: infectar i fer emmalaltir les recluses. La sarna era habitual i es va culpar de la seva propagació, com de moltes altres malalties, a les prostitutes, que van augmentar enormement en aquells anys a causa de les condicions de postguerra que van empènyer a moltes dones a adoptar estratègies extremes de supervivència. En els primers mesos, no hi havia més atenció mèdica que la visita, un cop o dos per setmana, del metge, que dedicava

---

25 Patronato Central de Nuestra señora de la Merced para la Redención de Penas. *Memoria que eleva al Caudillo de España y a su gobierno. 1944*. Imprenta talleres penitenciarios de Alcalá de Henares. Citat a *Irredentas*, op.cit, pàgina 81

26 Vegeu VINYES, Ricard. *Irredentas*. Op.cit, pàgines 81-82

una hora i mitja per a totes les preses. Les malaltes amb fortes febrades i vòmits esperaven la visita del metge sense cap tractament preventiu. Les medicacions en molts casos van ser únicament administrades a través dels familiars, però a l'espai del preventiu de quarantena no es permetien les seves visites. Les vacunacions, que es feien cada tres setmanes, es feien sense esterilitzar res i utilitzant normalment la mateixa xeringa per a totes les preses, aquesta era una característica general en l'estat sanitari d'aquella societat, però les característiques de profunda insalubritat de la presó encara ho van agreujar més. Tan gran va ser la infecció de les recluses, que durant alguns anys es va obligar els familiars a presentar certificats de vacunació per poder visitar-les. Una altra de les realitats dels "serveis mèdics" foren les donacions obligatòries de sang per als soldats alemanys i els de la División Azul, amb tota la humiliació afegida que això comportava, sobretot en el cas de les preses polítiques.

La sala del preventiu estava plena de galledes on les preses havien de fer les seves necessitats, la pudor de tot el recinte era impressionant. Les preses portaven la roba estripada i bruta, les xinxes i els polls els corrien per tot el cos i l'únic lloc que tenien per dormir era al terra, cada presa s'havia d'arrauir en un espai de dues rajoles de 50 centímetres. Quan s'estiraven no hi havia forma de passar per entremig i les unes s'amuntegaven sobre les altres. Per menjar, al preventiu, no hi havia ni plats ni coberts de cap tipus, solien fer servir unes llaunes buides que utilitzaven per a tot. El menjar que els donaven era una mena de brou repugnant, amb cols i patates, normalment a punt de podrir-se, moniatos bullits, bledes, pastanagues, pèsols, naps, pells de tot tipus i molta aigua amb pebre vermell per donar-hi gust. Les descomposicions eren habituals i la majoria de preses agafaven colitis cròniques. Totes aquestes condicions feien també que en molts casos la menstruació se'ls tallés.

Els aliments sortien dels horts que tenien a la mateixa presó i que conreaven les preses. Era l'única possibilitat de redempció pel treball existent a Les Corts, ja que no hi havia els tallers obligatoris existents en altres presons. Les que treballaven l'hort, a part d'aconseguir dies de redempció segons els dies treballats, cobraven una misèria, més encara quan la venda d'aquests productes als mercats es va convertir en un negoci rendible per a les monges, malgrat que ni tan sols coneixien el

preu a què els venien. La pratenca Maria Suñé Vallespir “la guitarrista” va ser encarregada dels horts en el temps en què va estar empresonada, segons explica el seu nét Jordi Torrén Suñé. Aquesta mesura de concedir redempcions, impulsada per les autoritats, va ser presentada com una mostra de magnanimitat del règim, quan no era més que un negoci amb mà d’obra semi esclava que va donar grans beneficis i amb els quals el règim i moltes empreses i particulars es beneficiaren d’una feina miserablement pagada. A la presó de Les Corts, aquesta pràctica va ser minoritària, mentre que a la majoria de presons estatals fou habitual.

Un cop havien passat el període de quarantena, les preses ingressaven pròpiament a la presó, on les condicions d’higiene, amuntegament i contagis continuaven sent depriments. Tanmateix, entre les preses hi havia més organització interna i podien alleugerir algunes necessitats més bàsiques, i amb els anys van aconseguir apaivagar algunes de les patètiques condicions d’estança. La subsistència de les que no tenien familiars ni ningú que els fes arribar productes necessaris estava únicament lligada a la solidaritat de les seves companyes. Hem de tenir en compte que la presó de Les Corts era una presó de pas cap a d’altres destinacions i hi havia moltes preses, procedents de tot l’Estat, sense cap arrelament a la ciutat i, per tant, sense cap tipus d’ajuda. La pura subsistència de les presoneres mostrava el millor i el pitjor de la condició humana. Com explica la Maria Salvo: *“Tot estava pensat per degradar-te i embrutir-te. Per una part volien obligar-nos a viure en la porqueria, per rebaixar-nos, per fer-nos patir. Però, sobretot, buscaven enfrontar-nos les unes amb les altres per un got d’aigua”*.²⁷

Per mantenir una mínima higiene i evitar les infeccions constants, intentaven dutxar-se cada cop que els ho permetien. La higiene era sobretot un acte disciplinari autoimposat majoritàriament entre els grups de polítiques, calia paciència per aguantar durant hores les enormes cues que es formaven i un cop a sota l’aigua gèlida normalment no tenien temps d’acabar de dutxar-se que ja els havien tancat l’aigua. A més, les dutxes eren l’únic espai on podien rentar la roba en condicions (això retardava encara més el procés), si obviem la galleda d’aigua que hi havia

---

27 Testimoni de Maria Salvo. Citat a VINYES, Ricard. *Irredentas*. Op.cit, pàgina 155

al pati i que ràpidament quedava infecta. A Paulina Bernadàs, com ens explica la seva filla Beatriu, per la seva coneixença amb una monja del centre que era del mateix poble que el seu marit, l'avisaven abans que s'aixequessin les altres preses per poder-se dutxar i rentar.

La jornada habitual començava a les set del matí, quan una monja tocava la campana del pati, mentre d'altres feien el mateix, amb campanetes, per les sales. Les preses es vestien, recollien els objectes personals i netejaven l'habitació. Algunes sales feien aproximadament uns 5 metres quadrats, no tenien ventilació i hi podien arribar a dormir fins a 19 persones. La densitat existent feia que els passadissos i tots els espais utilitzables estiguessin ocupats, fins i tot hi havia gent dormint als lavabos. Quan es va reduir el nombre d'empresonaments, a mesura que avançava la dècada, aquesta problemàtica es va anar alleugerint i amb el temps alguns familiars van poder subministrar alguns matalassos a les preses. Quan baixaven al pati, formaven, els feien cantar el "*cara al sol*" i resar. En els primers moments, algunes preses s'hi van negar, però els càstigs i les humiliacions contínues van acabar fent-les desistir, per evitar una degradació encara més gran de les condicions d'empresonament, que ja eren prou inaguantables. Aquesta obligació no va desaparèixer fins a l'any 1945.²⁸

El pati era el lloc on més temps estaven durant el dia; de fet, aquesta era una de les característiques que feia que les preses consideressin aquesta presó menys brutal que les altres on havien estat. (Hi havia centres on la sortida a l'aire lliure no passava d'una hora diària, o fins i tot menys, cosa que agreujava encara més les condicions deplorables, que es generalitzaven a totes les presons). Una altra causa fou el nombre relativament baix d'execucions, en comparació amb la resta de presons; tanmateix, la sensació que deixava en les preses veure desaparèixer les seves companyes, sense saber-ne mai més res, les marcava profundament, com explica Paulina Bernadàs. Les activitats que feien habitualment eren les següents: formació de grups per xerrar, lectura dels llibres que passaven la censura de la direcció, o de la premsa clandestina, que entraven a la presó de diferents formes i que discutien en encesos debats

---

28 Testimoni de Carme Cases citat a *Notícia de la negra nit*. Op.cit pàgina 312

mentre vigilaven que les monges no les sentissin, perquè les incomunicaven si les descobrien, els passeigs constants i el treball de cada dia.

La majoria de preses es dedicaven a cosir. A part del conreu de l'hort, era l'única forma d'aconseguir els diners necessaris per sobreviure allà dins. Normalment, elaboraven tapets i altres peces que entregaven als seus familiars, aquests els venien per treure'n alguns diners que s'utilitzaven per comprar productes que mancaven a la presó, o en els pitjors dels casos per mantenir les seves famílies que a l'exterior no podien fer-ho. Sense l'ajuda dels familiars i la xarxa de solidaritat entre aquests i les preses, les condicions haguessin estat encara més dramàtiques i la mortaldat hagués arribat a xifres encara més grans. L'existència de l'economat de la presó era una altra forma d'aconseguir productes, el problema eren els preus abusius que posaven les monges que l'administraven i que eren inabastables per a la majoria. Aquesta situació fou tan evident, que va forçar la Junta de Disciplina a obligar les monges a posar en un lloc visible una llista comparativa dels seus preus i els de l'exterior, per evitar el frau, segons mostren diverses denúncies en aquest sentit.

Totes les preses, independentment del delicte que haguessin comès, estaven juntes. Al pati s'agrupaven per grups, bàsicament seguint la causa de detenció. Les polítiques els feien segons l'afinitat ideològica, fet que va comportar l'organització de la solidaritat en pocs mesos. *“Debatre de política com llavors no ho he fet mai més, perquè, a part de tenir moltes hores, hi havia dones que en sabien molt, estaven molt preparades”.*²⁹ Les discussions també van ser molt fortes entre els diversos grups, la tensió de la desfeta de la Guerra comportava acusacions creuades i retrets entre els grups d'anarquistes, comunistes i nacionalistes, tot i així en cap cas van passar a mals majors i en els moments importants solien actuar de forma unànime. La relació amb l'exterior i les cúpules dels seus moviments o partits va ser gairebé inexistent i, de fet, és opinió comuna que com a col·lectiu van ser oblidades per les seves organitzacions, excepte casos molt puntuals. L'escassa relació amb els partits la mantenien mitjançant els familiars i la documentació que arribava de la presó d'homes de la Model.

---

²⁹ Testimoni de Laia Berenguer, citat a *Notícia de la negra nit*. Op.cit, pàgina 281

L'organització interna va fer que les activitats fossin cada cop més variades. A la vegada, la presó va habilitar una escola on diverses preses feien de mestres sota la supervisió d'una monja i del mossèn. Fins i tot es van formar grups escènics que actuaven els dies festius, grups esportius que aprofitaven la tolerància de la direcció sobre certs esports com el bàsquet, i d'altres que s'ocuparen d'entretenir i guarir les malaltes, les velles i els infants. Aquestes activitats no estarien exemptes de polèmica, les preses anarquistes, molt nombroses a Les Corts, criticaven algunes d'aquestes activitats en considerar-les una col·laboració i una forma de solucionar els problemes que el centre no volia assumir, però havia de fer-ho. Una de les lluites de les preses va ser superar la prohibició de treballar els diumenges. En un principi, aquest dia, qualsevol activitat estava prohibida i havien de fer-la d'amagat; amb el temps i principalment per augmentar la productivitat, el règim va autoritzar el treball a les presons els diumenges.

Havent dinat fregaven el plat i la cullera, les que en tenien (la direcció no permetia ganivets ni forquilles, tot i que en fabricaven llimant les barnilles de les faixes). Llavors les feien pujar a les sales, on aprofitaven per escriure cartes, llegir o continuar cosint. Cap al tard tornaven al pati, on s'estaven fins a l'hora de sopar. Finalment, pujaven a les cel·les i tornaven a dormir amuntegades. A les deu del vespre es manava silenci absolut. Dia rere dia, la mateixa rutina i la mateixa lluita per sobreviure i no defallir.

Els dies de visita marcaven una excepció, *“era un dia de festa per a les que tenien la sort de veure la família, però també de tristor per a aquelles que estaven allunyades dels seus familiars per molts quilòmetres de distància”*.³⁰ Els familiars feien enormes cues davant la vigilància de la Guàrdia Civil, que no dubtava a posar ordre a les fileres: *“a tots els familiars que anaven a la presó, els feien formar en línia recta i rebien cops de fusells, de culata. La meva mare n'havia rebut més d'un quan estava embarassada de mi”*, recorda Francesc Fabré, nét de l'empresonada Maria Herrando. La imatge de centenars de persones enfilades davant de les portes de les presons il·lustrava fins a quin punt el sotmetiment i la disciplina repressiva tras-

---

30 Testimoni de Maria Salvo, citat a *Notícia de la negra nit*. Op.cit, pàgina 355

passaven els murs de la presó. Tenien dret a deu minuts de comunicació, que normalment quedaven en sis. Aquesta es feia en locutoris que tenien un metre d'amplada i dos envans al costat, amb una tela metàl·lica fins al sostre, entremig un passadís d'un metre o dos d'amplada, amb una funcionària passejant, les separava dels familiars. Entre la foscor i el fet que tots parlessin alhora, es feia gairebé impossible la comunicació i no cal dir que s'havien de dir les coses crípticament si no volien patir represàlies. Els dies assenyalats, com la Merce, "patrona dels presoners", els nens i nenes podien entrar i estar amb les seves mares durant hores, eren uns moments d'alegria, que quan marxaven, omplien la presó d'escenes punyents.

A partir del 30 de gener de 1939, la direcció de la presó l'administrava una junta de disciplina. La primera va estar formada pel director, García Ocaña y Martín, que vivia amb la seva família en una part habilitada, posteriorment fou substituït per M. Luisa Contesti Magdonald i més tard, per José García del Busto; el metge, Enrique Fosar Bayarri, que fou substituït per José Prado Castro; el mossèn, Eliseo Cots Carbonell, i la directora del règim interior, sor Felipa García Sánchez. Les monges eren les encarregades de l'administració, les úniques que mantenien un tracte directe amb les preses, cosa que no es permetia als altres empleats civils ni a les guàrdies de sentinelles armats que vigilaven el centre. Si en un principi les monges de la presó havien estat dominiques franceses, posteriorment van ser filles de la caritat, de Sant Vicenç de Paül. La seva actitud és durament criticada per la quasi totalitat de les preses: *"En els mesos que hi vaig estar, no vaig poder detectar ni un bocí de caritat humana"* afirmava l'espia anglesa Mavis Bacca, una catòlica convençuda. Era *"La seva forma peculiar de tractar les persones: amb favoritismes, fredor i manca d'humanitat davant de tota la tragèdia que les envoltava. Per una banda ens tractaven com nenes esgarriades i per l'altra com posseïdes per tots els dimonis"*, recordava Maria Salvo. Les preses eren, segons la mentalitat de les monges, dones perdudes i en molts casos irrecuperables *"vuestros pecados los teneis que purgar"*, li repetien constantment, a Maria Herrando, a la presó de València.

Els indults del franquisme eren, en molts casos, graduals: la llibertat condicional era un pas intermedi, amb una sèrie d'obligacions que la re-

■ Maria Herrando

clusa havia de complir per tal de no ser empresonada de nou. Quan una presa aconseguia la llibertat condicional, en molts casos era desterrada a quilòmetres del seu poble, fins que li concedien la llibertat definitiva, en complir el temps de condemna. Al lloc on complien la llibertat condicional, no podien sortir sense el permís del director de la presó, que continuava tenint potestat sobre les seves vides. En el cas de Maria Herrando, el desterrament es va fer a València *“on va estar dos anys més, en un convent de monges a la Torre dels Serralls”* i *“els feien fer treballs a les cinc de la matinada, i, sobretot fregar”*, un lloc del qual no podia sortir, tot i estar en llibertat, i on *“sempre deia que estava millor a la presó que allà, perquè hi havia una pressió terrible”*.

Les alliberades, segons constava en les ordres que els donaven mecanografiades en sortir, s’havien de presentar cada cert temps *“al director, o jefe de la prisión, y si no lo hubiera en la localidad, a la Autoridad gubernativa”* a la vegada *“queda obligada a dirigir por correo, el primer día de cada mes, un conciso informe referente a su propia persona, escrito por si, misma”* que presentaven a l’autoritat, *“en este informe expresará el jornal o remuneración señalada a su trabajo, así como las economías y ahorros que haya podido hacer”*. La normativa també aconsellava: *“evite las malas compañías y todo lo que pueda conducirla a una vida relajada o a la comisión de nuevos delitos”* i sarcàsticament finalitzava *“la junta de disciplina de esta Prisión, así como las autoridades superiores y las de la provincia en que va a residir, se interesan vivamente por su suerte; podrá contar con la ayuda y consejo de dichas Autoridades y de esta Junta y en esta Prisión hallará siempre un lugar de retiro y protección en caso de desgracia”*. Cap dona va tornar voluntàriament a aquest *“lugar de retiro y protección”*.

El pas per la presó deixava seqüeles que podien ser vitalícies. Maria Herrando “Txima”, com recorda el seu nét: *“Va venir molt deteriorada, ja no va ser la mateixa mai més”*. A la vegada, el retorn al poble i l’adaptació a la vida quotidiana es podien fer més o menys difícils, segons el temps transcorregut, el motiu de l’empresonament i l’actitud de les autoritats i dels mateixos veïns. Maria Herrando *“no parlava, quan sortia al carrer; quan la insultaven els falangistes, feia el gest de tancar-se la boca amb una cremallera... En aquell temps no es podien fer bajanades i ja havia estat prou escalivada”*. A les fàbriques de la població tenien ordres que impedi-

donar feina als presos polítics i els seus familiars. D'altres casos no van ser tan traumàtics, com el de Maria Suñé, per a la qual *“l'adaptació al Prat no va tenir cap problema, ella anava a cal Manau, al Centre Artesà, i allà hi havia l'avi Casas, que també va ser alcalde del Prat i com que també era d'Esquerra Republicana, llavors hi havia certa relació”*. L'actitud de l'alliberada hi contribuïa molt, Maria Suñé *“no era una dona ‘perillosa’*. La Txima i aquestes eren més guerrilleres, l'àvia em penso que no”. Al desembre de 1941 encara la trobem fent els informes mensuals a què els obligaven, tot i haver passat més d'un any des que va sortir amb la llibertat condicional.